

אליהו מְחִיָּה את בן הצרפית

מחבר: אלחנן סמט

מלכים א יז, יז-כד

תוכן המאמר:

1. השוואת פסקה זו לקודמותיה
2. ראיות מתוך פסקתנו להיותה 'סיום משברי' לקודמתה
3. זיקת מות הילד אל הבצורת
4. הוויכוח התלת-שלבי בין ה' לנביאו - הייתכן שישראל ייפגעו בגללו?
5. נאום האלמנה - הוויכוח עם אליהו מגיע לשיאו
6. תגובת אליהו
7. מדוע לא נענתה תפילתו הראשונה של אליהו?
8. "וַיִּתְמַדְד עַל הַיָּלֵד שְׁלֹשׁ פְּעָמִים"
9. התפילה השנייה וקבלתה - משמעות הדבר מבחינת נושאו של הסיפור
10. תגובת האישה
11. מבנה הפסקה
12. היחס בין מבנה פסקתנו לבין מבנה קודמתה
13. נספח: השוואת סיפורי ההחייאה של אליהו ושל אלישע
- א. מערכת היחסים בין האישה לנביא בכל אחד מן הסיפורים
- ב. החייאת הבן על ידי אליהו ועל ידי אלישע - ההבדלים ומשמעותם

1. השוואת פסקה זו לקודמותיה

על אף הזיקה הגלויה לעין בין פסקתנו לבין קודמתה, מבחינת הדמויות, הזמן והמקום המשותפים לשתיהן, [1] קשה מאוד להלום את מקומה של פסקה זו בהקשר הכללי של הסיפור השלם. שלא כמו שתי הפסקאות שקדמו לה (בנחל כרית ובצרפת) אין היא מטפלת בבעיית קיומו וכלכלתו של אליהו בעת הבצורת. נושא אחר, וזר לכאורה, הוא הנידון כאן: מותו ושיבתו לחיים של בן האלמנה הצרפית, ילד שגם בו וגם באמו לא נפגוש יותר בהמשך. והרי עלייתם על בימת הסיפור בפסקה הקודמת, לא נועדה אלא לצורך הארת מעשיו ודמותו של אליהו העומד במרכז. אף תיאור הבצורת והרעב כשלעצמם נעדר מפסקתנו ואינו נזכר בה ולו ברמז. לא ייפלא אפוא, שרוב המילים המרכזיות המקשרות בין שתי הפסקאות הקודמות [2] אינן מצויות בפסקתנו: אין אנו מוצאים בה את הפועל 'שתה', או את הצירוף 'צויתי לכלכלך שם', וגם לא את שמות העצם 'לחם' ו'גשם'. כללו של דבר: כל המילים הקשורות לבצורת ולבעיות שהיא מציבה בפני הבריות בכלל ובפני אליהו בפרט אינן מופיעות כאן. [3]

נציין כאן עוד שני הבדלים בין פסקתנו לבין שתי קודמותיה, אולם הללו ישמשו לנו כבר כגשר לדיון על שילובה בנושאן.

א. שתי הפסקאות הקודמות בנויות באופן דומה: הן פותחות בדבר ה' לאליהו (ב-ד; ח-ט), וממשיכות בתיאור הדרך שבה התקיים דבר ה' הזה, הן על ידי אליהו שעשה מה שנצטווה, והן על ידי ה' שקיים את מה שהבטיח לנביאו. פסקתנו אינה בנויה כלל באותו 'דגם' [4] ואדרבה: ההתרחשות העומדת במרכז - מותו של בן הצרפית - נראית כעומדת

בסתירה לדבר ה' שהנחה את אליהו בראש הפסקה הקודמת לשבת בבית האלמנה הצרפית ולהתכלכל על ידה. זאת, משום שטענותיה של האלמנה כנגד אליהו (בפסוק יח) מביאות את יחסיהם עד משבר, ומאיימות על המשך ישיבתו של אליהו בביתה, כפי שיוסבר להלן.

בפסקתנו אין ה' מורה לאליהו מה עליו לעשות, אלא אליהו הוא המבקש מה' שיעשה את רצונו, ומפציר בו לשם כך בתפילה. בפסקה זו לא אליהו הוא העושה את דבר ה', אלא ה' שומע בקול אליהו ועושה את רצונו (פסוק כג).

ב. בכל אחת משתי הפסקאות הקודמות מתוארת תקופה בת שנה. האירוע המתואר בפסקתנו, לעומת זאת, הוא אירוע חד פעמי, והתרחשותו היא לשעתו בלבד.

שני ההבדלים הללו בין פסקתנו לבין קודמותיה, מובילים אותנו למסקנה הבאה: פסקתנו משמשת **סיום** לפסקה הקודמת, סיום משברי, אשר דווקא הוא היוצר דמיון בין תולדות שהייתו של אליהו בבית האלמנה בצרפת לשהייתו בנחל כרית. הרי הפסקה הראשונה - 'בנחל כרית' - נסתיימה בסיום משברי:

ז וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיִּבֶשׂ הַנָּחַל, כִּי לֹא הָיָה גֶשֶׁם בְּאֶרֶץ.

סיום זה אינו חלק מן המבנה (הכללי) המשותף לפסקה אודות אליהו בנחל כרית ולזו שאודות אליהו בצרפת, שהרי זו האחרונה מסתיימת בהתקיימות דבר ה' ללא כל מכשול והפרעה:

טו-טז וַתֹּאכַל הוּא [היא קרין] וְהָיָה [וְהָיָה קרין] וּבֵיתָה יָמִים...
כְּדָבַר ה' אֲשֶׁר דָּבַר בְּיַד אֱלֹהָיו.

סיום זה של הפסקה השנייה, יכול היה לאפשר את התמשכות המצב המתואר בה ללא כל הגבלה. נדמה כי הכול מרוצים כעת: האלמנה ובנה ניצלו ממוות ברעב, אליהו מצא מקום מתאים לשבת בו ולמצוא בו את מחייתו, אמנם בצמצום, אך ללא כל איום שהדבר ייפסק. אלא שזוהי כמובן אשליה: הבעיה של הסיפור השלם שאנו מצויים בו, אינה מציאת פתרון מניח את הדעת לאליהו, אלא הבצורת שהביא הנביא על עמו. ומבחינתו של נושא זה הכול זמני וחייב להשתנות. ישיבתו 'המוצלחת' והשלווה של אליהו בבית האלמנה, אינה בגדר 'פתרון' בסיפור, אלא ההיפך מכך: היא בגדר הפרעה להמשך זרימתו. על כן היא חייבת להגיע לנקודת שבר שלא תאפשר את המשך ישיבתו בשלווה, כי אם תחייב את המשך התנועה והסיפור. הצורך בדבר זה והיותו עומד לקרות, נרמז כבר בסוף הפסקה הקודמת:

טו וַתֹּאכַל הוּא וְהָיָה וּבֵיתָה יָמִים.

מדוע נקצב זמן זה לישיבתו של אליהו בשלווה בבית האלמנה? ומה אירע בסיומם של אותם 'ימים' (- שנה)? הקורא זוכר כי גם ישיבתו של אליהו בנחל כרית נמשכה 'ימים', ובסופה בא משבר אשר אילץ את אליהו לשנות את מקומו ואת אורח חייו, והוא מצפה למשבר דומה שיביא סוף גם על ישיבתו בצרפת. הפסקה השלישית נועדה למלא ציפייה זו. אלא שבניגוד למשבר בסיומו של סיפור נחל כרית, שאין תיאורו משתרע אלא על פני פסוק אחד, מהווה הסיום המשברי של ישיבת אליהו בבית האלמנה נושא לפסקה קצרה העומדת בפני עצמה.

את משום התגובה שהגיב אליהו על משבר זה, לעומת חוסר תגובתו למשבר הקודם.

2. ראיות מתוך פסקתנו להיותה 'סיום משברי' לקודמתה

כיצד עולה תפיסה זו של האירוע המתואר בפסקה שלנו מתוך הכתוב עצמו? היא נרמזת בו בדרכים שונות. הבה נעיין בכתוב וניווכח בדבר:

א. מילות הפתיחה של פסקתנו "וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה"[5], מעלות את השאלה: אחר אלו דברים? או במילים אחרות: בזיקה לאיזה אירוע קודם (או: לאיזה פרט באירוע הקודם) מצויה פסקתנו? שאלה זו מוצדקת כאן, משום שפסקתנו עומדת בזיקה הדוקה מאוד לקודמתה (מבחינת הדמויות, הזמן והמקום, כפי שצוין לעיל), ושתייהן גם יחד מהוות חלק מסיפור רחב יותר. ובכן: אחר אלו דברים "חלה בן האשה..."? נדמה כי התשובה מתחייבת מציון הזמן האחרון שפגשנו בסוף הפסקה הקודמת (פסוק טו) - "ימים". ובכן: אחר אותם "ימים", דהיינו שנה, "חלה בן האשה". ברור אפוא, שכוונת הפתיחה של פסקתנו לרמז לקטיעתה של אותה תקופת זמן 'אידילית' שתוארה בפסקה הקודמת.

ב. יש והכיניו שבו מכנה הכתוב (או אחד הדוברים בו) דמות מדמויותיו של הסיפור, הולך ומשתנה לאורך הסיפור. בדרך כלל משקפים הכינויים השונים הללו נקודות תצפית שונות על אותה דמות. לעתים השינוי בנקודת התצפית נובע מהתחלפות האישים הניצבים בסיפור אל מול אותה דמות, ולעתים שינוי הנסיבות בעלילה הוא הגורם לכך. [6] הבה נבדוק את כינוייה של האלמנה, המשמשת אחת הדמויות הראשיות בשתי הפסקאות שאנו עוסקים בהן.

פעמיים בפסקה הקודמת מופיע כינויה של אישה זו (בראש הפסקה בפסוקים ט ו-י), ובשתייהן זהה הכינוי: 'אשה אלמנה'. כינויה בלשון זו נועד לאפיין את מעמדה הכלכלי-חברתי הנמוך, ובכך להכין אותנו לקראת הקושי הגדול שעתידי להתגלות בהמשך הפסקה: כאישה אלמנה (מטופלת בילד) אין היא מסוגלת לפרנס את עצמה ואת בנה בעת הרעב, קל וחומר שאינה יכולה לפרנס אדם זר. ארבע פעמים בא כינוי לאישה זו בפסקתנו, שלוש בדברי הכתוב ואחת בפי אליהו, ובכל פעם הוא שונה:

א.	(יז)	... חלה בן האשה בעלת הבית.
ב.	(כ)	... הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות...
ג.	(כג)	... ויתנהו לאמו
ד.	(כד)	... ותאמר האשה אל אליהו...

מעניין שאפיונה בפסקה הקודמת כ'אשה אלמנה' אינו מופיע בפסקתנו כמות שהוא. ללמדך, שאלמנותה (כביטוי למעמדה הכלכלי-חברתי הירוד) אינו עניין עתה לפסקתנו. קל להבין מדוע מכנה הכתוב את האישה 'אמו' של הילד בפסוק כג: שמחת ההשבה שמשיב לה אליהו את הילד החי, היא בראש ובראשונה שמחת האם ששבה להיות אם לבנה. אף כינויה בסוף הפסקה 'האשה' מובן: לא כאם בנה היא אמרה את

דבריה האחרונים לאליהו, ולא כאלמנה, אלא כ'אשה' - כלומר **כאישיות** המבטאת את מסקנתה מכל האירועים: כי דבר ה' בפי אליהו - אמת. את כינויה המורכב בפי אליהו בתפילתו הראשונה "הַאֱלֹמֶנָה אֲשֶׁר אֲנִי מְתַגַּרֵּר עִמָּה" - נבאר בהמשך, כשנתייחס לתפילתו בפירוט.

כינויה הראשון בפי הכתוב בתחילת הפסקה, "הַאֲשָׁה בְעֵלְת הַבַּיִת" הוא תמוה. מה ראה הכתוב להבליט דווקא צד זה באישיותה, שהיא 'בעלת-הבית'? האם לא מתאים יותר היה להבליט את היותה אלמנה? כך היה הדבר מגדיל את המשמעות הטרגית של מות בנה. אולם מה למות הבן ולהיות אמו 'בעלת הבית'?

התשובה הנראית היא כי מחלת הבן ומותו נבחנים בסיפורנו לא במשמעותם המשפחתית-האישית ביחס לאמו האלמנה, אלא במשמעותם המעשית ביחס לאליהו. באמור הכתוב כי האישה היא 'בעלת הבית', הוא מתכוון לכך שהיא **בעלת הבית שאליה מתאכסן בו** כדייר משנה, ועל כן מות הבן משמעותי גם לאליהו. דבר זה מתברר מדברי אליהו בתפילתו, כשהוא מתאר את האישה כ"הַאֱלֹמֶנָה אֲשֶׁר אֲנִי מְתַגַּרֵּר עִמָּה".

אולם מדוע מקשר הכתוב בעקיפין את מחלת הבן ואת מותו לאליהו? התשובה לכך ברורה: מחלתו ומותו של הבן מהווים משבר במערכת היחסים שבין אליהו לבעלת הבית. מות הבן מאיים על המשך ישיבתו של אליהו בביתה של בעלת הבית, כפי שיתברר בהמשך.

ג. למה מתכוונת האישה באומרה לאליהו (יח) "מֵה לִי וְלָךְ אִישׁ הַאֲלֵהִים"? 'מה לי ולך' הוא ניב החוזר במקרא עוד חמש פעמים. [7] מעיון בהופעות אלו ובהקשרן ניתן להבין את משמעו המדויק. המכנה המשותף לכל חמש הופעותיו הללו של הניב הוא הקריאה לניתוק מגע. המשתמש בו כלפי זולתו מתכוון לומר לו: 'הנח לי, עזבני במנוחה ואל תפריע לי, הרי אין בינינו דבר'. ברוב המקרים הדבר נאמר כלפי מי שמתכוון **להרע** (בזדון או בשגגה) לאומרו של ניב זה.

על פי זה נבאר את כוונת האישה במקומו: באומרה לאליהו בהמשך דבריה: "... בָּאתְ אֵלַי לְהַזְכִּיר אֶת עֹנִי וְלְהַמִּית אֶת בְּנִי", היא מאשימה אותו באחריות למות בנה. אין היא מתכוונת בכך לבקש ממנו שיחייב את בנה, כפי שאירע בפועל לאחר מכן. נראה כי דבר זה לא עלה על דעתה כלל, ורק אליהו הוא שיזם זאת. אך מאידך, היא גם אינה משמיעה דברים בעלמא, שאין תכלית מעשית בצדם. להאשמתה את אליהו ישנה מטרה מעשית, וזו מובעת במילים המקדימות את האשמתה: "מֵה לִי וְלָךְ אִישׁ הַאֲלֵהִים". כוונת שאלה רטורית זו בפי האישה בעלת הבית, היא כמו בכל שאר הופעותיה במקרא: 'אנא, הניחני לנפשי. אין בינינו כל קשר, ומדוע אתה נטפל אלי להרע לי?'. במילים פשוטות: 'כיון ש'בָּאתְ אֵלַי לְהַזְכִּיר אֶת עֹנִי וְלְהַמִּית אֶת בְּנִי' צא מביתי!'.
מבית!

מובן אפוא, כי מות הבן אכן מהווה סיום משברי לשהייתו של אליהו בבית האישה בעלת הבית, שהרי בעקבותיו היא קוראת לו לצאת מביתה.

3. זיקת מות הילד אל הבצורת

מות בנה של האישה בעלת הבית התברר לנו כגורם למשבר יחסים בין האישה לבין אליהו, משבר הקוטע את האפשרות של אליהו להמשיך ולשבת בביתה. עתה עלינו לשוב ולהשוות את הסיוס המשברי של ישיבת אליהו בנחל כרית לסיוס המשברי של ישיבתו בבית האלמנה:

בבית האלמנה

וַיְהִי אֶחָד הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
(אחר "ותאכל היא והוא ובייתה ימים")
חָלָה בֶּן הָאִשָּׁה בְּעֵלְת הַבַּיִת וַיְהִי חָלִיו
חֲזַק מְאֹד
עַד אֲשֶׁר לֹא נוֹתְרָה בּוֹ נֶשְׁמָה.

בנחל כרית

וַיְהִי מִקֶּץ יָמִים
וַיִּיבֶשׂ הַנַּחַל
כִּי לֹא הָיָה גֶשֶׁם
בְּאֶרֶץ.

המשבר בשני המקומות, אינו מונע את המשך קיומו של הנס המאפשר את אכילתו של אליהו בכל מקום: העורבים יכולים היו להמשיך ולהביא לאליהו לחם ובשר בכל יום גם לאחר התייבשות הנחל, וכד הקמח וצפחת השמן לא חסרו גם לאחר מות הבן. דווקא את המשך הקיום 'הטבעי' של אליהו בכל מקום שבו שהה מונעים המשברים: את שתייתו ממי נחל כרית, ואת המשך היחסים התקינים עם האלמנה המארכת אותו בביתה בצרפת. ניתן לומר, כי בשני המקומות 'מתקוממת' האכסניה על האורח השרוי בה, ומונעת ממנו את המשך ישיבתו בה. הנחל - אכסנייתו של אליהו בפסקה הראשונה - מפסיק להתקיים ובכך מפסיק לשמש כאכסניה לאליהו. בצרפת, אכסנייתו של אליהו היא אנושית, בדמותה של אישה אלמנה, ועל כן התקוממותה על אורחה היא מילולית: "מה לי וְלָךְ אִישׁ הָאֵלֶּהִים...".

המשבר בשני המקומות אינו פתאומי. הוא תולדה של תהליך מתמשך שקדם לו, והדבר מצוין בשני הפסוקים המובאים בטבלת השוואה. הסיבה להתייבשות נחל כרית היא: "כי לא היה גשם בארץ". הבצורת המתמשכת כל אותה שנה, פגעה אט אט בזרימתו של הנחל, עד שבסוף אותה שנה הוא התייבש לחלוטין. [8] למותו של בן האישה האלמנה קדמה מחלה שהלכה וגברה: תחילה "חלה בן האשה... אחר כך ויהי חליו חזק מאד" ולבסוף: "עד אשר לא נותרה בו נשמה" [9].

מה פשרן של הקבלות אלו שבין שני המשברים אשר קטעו את שהייתו של אליהו באכסנייתו? נדמה, כי ההקבלות הללו מובילות למשוואה הבלתי נמנעת, כי כריתת מי הנחל והתייבשותו מקבילים לכריתת הנשמה מגופו של בן הצרפית.

התייבשות הנחל אינה דומה להפסקת זרימת מים בצינור סגור. היא תהליך של מיתה איטית לצומח ולחי המתקיימים על גדותיו של הנחל הזורם. על כן, גם תהליך כריתת המים מן הנחל, מהווה במובן מסוים, שאינו רק מטאפורי, תהליך של גסיסה ומוות. המים הם יסוד החיים בעולם. כאשר נתינתם הסדירה נפסקת, משול הדבר למניעת נשמת חיים מן היקום: מן הצומח, מן החי ואף מן האדם. [10]

נמצא אפוא כי סיפור מותו של בן האלמנה קשור קשר אמיץ לנושא הנידון בסיפור כולו: הבצורת. אליהו נוכח בסיפורנו כי הפסקת המטר על פני הארץ על פי דברו, מכריתה חיים מעל פני האדמה, ובהגיעה למלוא חומריתה, נכרתים מחמת הבצורת אף חיי אדם. דרכו של עולם היא, כי הראשונים שחיהם מתקפחים בעת כזאת הם החלשים ביותר: ילדים יתומים.

דבר זה שאמרנו, כי מותו של בן האלמנה הוא תוצאה ישירה או עקיפה מן הבצורת, אינו עולה רק מן ההשוואה שערכנו כאן בין כריתת הנחל לכריתת הנשמה מן הילד, אלא הוא גם מסתבר לאור נתוני הסיפור: אמנם זכתה האישה האלמנה בכך שחייה וחיי בנה ניצלו ממוות מידי ברעב, עקב נס כד הקמח וצפחת השמן שגזר עליו אליהו. אולם קיומם כל אותה שנה בחברת אליהו, היה קיום מינימלי: תמיד עמדו על סף הרעב, ואת סעודתם הדלה והחד-גונית חלקו עם אדם נוסף. ילד רך אינו מוסיף בריאות ואון בקיום אורח חיים כזה. בעת בצורת ורעב, גוברת החולשה בעולם, ומחלות ומגפות שונות פורצות בנקל. לא יפלא, כי בן האלמנה החלוש והרעב, חלה אף הוא "וַיְהִי חֲלָיו חֲזָק מְאֹד עַד אֲשֶׁר לֹא נוֹתְרָה בּוֹ נֶשְׁמָה".

בתחילת העיון עמדנו על כך שהמילים המקשרות בין שתי הפסקאות הראשונות, והמציינות את הבצורת ואת הבעיות שהיא מציבה, נעדרות מפסקתנו. והנה אנו טוענים עתה, כי למרות זאת גם היא קשורה לבצורת. האם ניתן להצביע על מילים מקשרות בין פסקתנו לבין קודמתה, אשר יאשרו טענה זו?

המילים המקשרות בין שתי הפסקאות הללו הן 'מוות וחיים'. [11] צמד מילים אלו מופיע לראשונה בפסקה הקודמת, בנאומה של האלמנה (פסוק יב). היא פותחת את דבריה בשבועה:

חִי ה' אֱלֹהֶיךָ אִם יֵשׁ לִי מְעֹג...

ומסיימת אותם ב:

וְעִשִּׂיתִיהוּ לִי וְלִבְנֵי וְאֶכְלֶנָהּ וּמִתְנוּ

בניגוד שבין המילים הראשונות בדבריה 'חי ה' למילה האחרונה 'ומתנו', נרמז כי רק מי שהוא חי עולמים ובידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש, בידו להציל נפשות רעבות ממוות.

בפסקתנו מופיעה כל אחת משתי המילים המקשרות הללו פעמיים: בתחילתה מופיע פעמיים השורש 'מות':

זיקה לשונית זו בין שתי הפסקאות, אינה מילולית גרידא. חששה של האלמנה בפסקה הקודמת המובע במילה "ומתנו" מתממש למחצה בפסקה שלנו. האלמנה חשה שהרעב הכבד יביא למותה ולמות בנה, ומימוש החלקי של תרחיש זה בפסקתנו מלמד על כך שהרעב הוא זה שאכן בסופו של דבר הביא למות הילד, כפי שצפתה אמו בדבריה בפסקה הקודמת. אין מדובר כאן במחלה פתאומית ומקרית שפקדה את הילד, אלא על מוות שאותו צפתה האם מראש מתוך ראייה מפוכחת של המציאות הקשה. הנס שגזר אליהו, אמנם אפשר את קיומו שלו ואת קיומה של האלמנה, אך לא הציל בסופו של דבר את בנה ממוות.

את המוות הזה, הבא מחמת הבצורת, יש לרפא ולהסיר. העולם זקוק לחיים!

4. הוויכוח התלת-שלבי בין ה' לנביאו - הייתכן שישראל ייפגעו בגללו?

במהלך שלוש הפסקאות המתארות את אליהו בעת הבצורת, דואגת ההשגחה להפגישו עם שלוש תוצאות חמורות שנגרמו לעולם מחמת הבצורת. שלוש אלה, ההולכות ומחמירות, נוגעות אף לאליהו עצמו, באשר הן מחייבות אותו לפעול ולהגיב בדרכים שונות.

מפגשו הראשון של אליהו עם תוצאות הבצורת היה בנחל כרית אשר יבש "כִּי לֹא הָיָה גֶשֶׁם בְּאֶרֶץ". שם חזה אליהו בגוויעתו האיטית של הנחל עד להתייבשותו הסופית כעבור שנה, ובכך נפגש עם התוצאות ההרסניות של הפסקת הגשמים **ביחס לארץ** - לנחליה, לצמחייתה ולבעלי החיים שבה. אלא שהתייבשות הנחל הייתה משמעותית **אף לאליהו עצמו** שהיה תלוי במי הנחל, ולמרות זאת היא לא הביאה אותו לשוב בו משבועתו. על כן הוא נצרך לגלות למקום אחר שבו יוכל להתקיים. צו ה' משלחו אל צרפת, על מנת ששם ייפגש אליהו עם תוצאות נוספות של הבצורת.

המפגש השני של אליהו עם תוצאות הבצורת היה בשערי צרפת. שם חזה אליהו במשמעות הבצורת **ביחס לאדם**, ודווקא ביחס לאומללים שבבני האדם: אלמנה ויתום. אולם גם כאן: סבלם של האלמנה והיתום מחמת הרעב והבצורת, **אף שהוא נוגע לאליהו עצמו**, שהרי בהם תלויה גם כלכלתו שלו, לא הביא אותו לשוב משבועתו. כדי להתגבר על הבעיה שהתגלתה לפניו, הוא גזר על נס שיאפשר לו להמשיך ולהתקיים שנה נוספת בבית האלמנה בצרפת.

המפגש השלישי של אליהו עם תוצאות הבצורת, נעשה כעבור השנה ששה בביתה של 'האשה בעלת הבית', עם מות בנה. אז נפגש אליהו עם התוצאות החמורות ביותר של הרעב: מותו של ילד יתום ועני, המדגים מותם של רבים כמותו. אף כאן, אין האירוע מנותק מגורלו האישי של אליהו: אמו של הילד המת, מאשימה את אליהו באחריות למותו, ומבקשת ממנו להניחה לנפשה, דהיינו: לעזוב את ביתה.

שלושת מפגשיו אלה של אליהו עם תוצאות הבצורת הם חלק מוויכוח מתמשך שבין ה' לנביאו. ויכוח זה שבין ה' לאליהו מעורר תמיהה: אם "היה קשה בעיני הקב"ה שישראל שרויין ברעב" (כדברי רש"י לפסוק ז) מדוע הוא לא הפסיק את הרעב באופן חד-צדדי? הרי התמשכות הוויכוח עם הנביא הביאה להמשך הרעב, וגרמה למותם של ילדים רכים שלא חטאו? לעיל ראינו כי בנה של האלמנה שבביתה התארח אליהו מת מחמת הבצורת השוררת בארץ זו השנה השלישית. האם מותו של ילד ראוי לשמש 'טיעון' בוויכוח?

שאלה זו מחזירה אותנו לדיון שנעשה במבוא לספר בשאלת מידת עצמאותו של הנביא בקביעת המדיניות שבה הוא פועל בקרב ישראל. אליהו הוא מגדולי הנביאים שהמקרא מספר לנו על פעולתם להשיב את ישראל בתשובה, ובידו הופקדה המשימה להיות נביא הדור הפועל לתקנת דורו על פי שיקול דעתו.

סמכות רחבה זו שהפקיד ה' בידי גדולי נביאיו הופכת את מעשיהם לכאלו הנעשים בדבר ה', אף כאשר לא צוּוּ עליהם בפירוש. אולם, כפי שביררנו בסעיף האחרון של המבוא לספר, חופש הפעולה הזה הניתן

בידי הנביא, עשוי להביא לכך שהנביא יפעל פעולה שאינה תואמת את הכוונה האלוהית, ואז אין לומר על פעולתו של הנביא שנעשתה בשם ה'.

במקרה קיצוני, שבו פעולתו של הנביא מנוגדת באופן החלטי לרצון ה', יאמר לו הנביא בפירוש כי עליו לחזור בו ממעשיו (וראה בדוגמאות שהובאו במבוא לספר). אולם במקרה שבו פעולתו של הנביא אינה מהווה טעות גמורה, ובכל זאת היא אינה רצויה בעיני ה', ייתכן מצב שבו ה' יקיים את דברו של הנביא, אך ינסה להביא את הנביא עצמו לשינוי תפיסתו ומעשיו כך שיהיו תואמים לאלו של משלחו.

לו היה אליהו נשבע להביא בצורת על ישראל בשעה שלא חטאו בחטא החמור של עבודה זרה, ובשעה שלא היו ראויים כלל לעונש זה, ודאי היה ה' מורה לו לחזור בו משבועתו, ועל כל פנים לא היה נענה לו בכך.

אולם לא כזה הוא המצב בסיפורנו: הבצורת שהביא אליהו בשבועתו לא הייתה מעשה בלתי צודק. הרי על חטאים של עבודה זרה הזהירה התורה כי ה' יעצור את השמיים ולא ייתן מטר, והאדמה לא תיתן את יבולה, ואליהו בשבועתו אך מימש את אזהרת התורה. כמובן שבשעה שבצורת קשה פוגעת בישראל, כפי המתואר בתורה, אין היא פוגעת רק באלו שחטאו ועבדו עבודה זרה, אלא היא פוגעת בכול, ואף באלמנות ויתומים שלא חטאו.

אליהו בשבועתו מייצג אפוא את מידת הדין שעליה הזהירה התורה את ישראל. ואף על פי כן, מטעמים שאינם מפורשים בסיפורנו, לא כיוון אליהו במעשה זה לרצון ה', שכן "היה קשה בעיני הקב"ה שישראל שרויין ברעב". וככל שהתמשכה הבצורת יותר, כך היה הדבר קשה יותר בעיני הקב"ה. ניתן להעלות השערות שונות מדוע ריחם ה' על דור חוטא זה, ומדוע היה קשה בעיניו סבלם המתמשך של ישראל מחמת הרעב, אך על כל פנים אין בכך כדי להפוך את דרכו של אליהו לטעות גמורה.

ובכן, יאמר הדבר במפורש: הכוח הניתן בידי הנביא לפעול לתקנת דורו, עשוי להביא לכך שמדיניותו של הנביא אכן תביא סבל על בני עמו. ובמקרים שסבל זה אינו בלתי מוצדק, לא ימנע ה' סבל זה, שכן הוא שנתן ביד נביאו את הסמכות לפעול בקרב עמו.

זהו אפוא המצב בסיפור שלפנינו. שבועתו של אליהו על הבאת הבצורת אמנם לא נעשתה בדבר ה', אלא ביזמת הנביא, אך היא נעשתה בצדק, ומתוך שיקול דעתו של אליהו שהבצורת הדרסטית תשיב את ישראל אל ה'. נראה שדבר זה לא התרחש כפי שציפה אליהו, ובעיני הקב"ה היה קשה שישראל שרויין ברעב. אף על פי כן, ה' לא כפה על אליהו לשוב בו משבועתו, עד שהנביא עצמו יסכים לכך - עד שגם בעיניו יקשה הדבר שישראל שרויין ברעב.

5. נאום האלמנה - הוויכוח עם אליהו מגיע לשיאו

מהו פשר האשמתה של האלמנה את אליהו "בְּאֵת אֵלֵי לְהַזְכִּיר אֶת עֹנֵי וְלְהַמִּית אֶת בְּנֵי"? הרי אליהו הציל את חייה ואת בנה ממוות ברעב?
[12]

אופי שהייתו של אליהו בביתה משך כל אותה שנה ("עֲשֵׂי לִי מִשָּׁם עֵגֶה קֹטֵנָה בְּרֹאשָׁהּ וְהוֹצֵאת לִי, וְלֶךְ וְלִבְנֶךָ תַעֲשֵׂי בְּאַחֲרָנָה") מלמד אותה בבירור, כי לא מחמת רחמים עליה ועל בנה חולל אליהו את נס כד

הקמח וצפחת השמן. היא ובנה משמשים לגביו רק מכשירים לכלכלתו, והנס - לא למענם נועד, אלא למען עצמו. נראה כי באינטואיציה חשה אישה זו כי עצמת אישיותו של אליהו, המייצג תביעה חמורה כלפי סביבתו, צופנת בחובה פורענות לסובבים אותו. אין היא מציינת, ואפשר שגם אינה יודעת, מהו 'עוונה' שבגללו מת בנה. אולם היא מרגישה כי מותו קשור בדרך כלשהי באישיותו המכונסת בתוך עצמה של איש האלוהים הזר והמוזר שבביתה.

מסתבר שאין האלמנה יודעת מי הוא איש זה שמתארח בביתה, ומה מידת אחריותו לרעב, שממנו סובלים היא ובנה וכל אנשי עירה. אולם בלא דעת, צדקה בדבריה: אכן אליהו הוא הסיבה למות בנה. שבועתו על הפסקת הגשם מן הארץ, היא שהביאה, במישרין או בעקיפין, לרעב ולמוות. האינטואיציה שלה לא רחקה מן האמת. כיוון שכך, מהווה נאום האישה בפסקתנו, כמו גם נאומה בפסקה הקודמת, נאום קטרוג כלפי אליהו. אלא שבפסקה הקודמת, בשערי צרפת, היה נאומה, בִּהְקֶשֶׁר הפשוט של הדברים, נאום התנצלות על אי יכולתה למלא את בקשתו של ההלך הזר. רק באוזני אליהו, המודע לאחריותו למצב המשתקף בדבריה (וכן באוזנינו, הקוראים) נשמע נאומה כנאום האשמה. אולם בפסקתנו אכן מתכוונת האישה להשמיע באוזני אליהו נאום קטרוג. ההבדל בין כוונתה שלה לבין מה שאמור אליהו (ואנו עמו) לשמוע בדבריה, הוא רק ההבדל בין מי שמאשים מתוך אינטואיציה מעורפלת, לבין מי שיודע עד כמה צודקת האשמה זו, עוד יותר ממה ששיער המאשים.

נאומה השני של האלמנה דומה לנאומה הקודם בדבר נוסף (מלבד היותו נאום קטרוג) - גם הוא מעמיד את אליהו בפני בעיה מעשית: כיצד יתקיים בביתה של זו?

בבעיית קיום שכזו כבר נתקל אליהו פעמיים בעבר. בעומדו לפני נחל כרית היבש הוא גלה בדבר ה' לצרפת, ובשערי צרפת הוא גזר על נס כד הקמח וצפחת השמן לאור הבנתו את דבר ה' אליו.

והנה ניצב אליהו בפעם השלישית בפני משבר הבצורת, המונע אף ממנו עצמו את המשך קיומו. והפעם, חמור המשבר במיוחד, ונדמה כי אין לאליהו מפלט מפניו, ואין לו דרך לפתור אותו. הפעם אין דבר ה' מנחה אותו למקום חדש שבו ימצא אפשרות להתקיים, כפי שהיה בנחל כרית. הפעם גם אין באפשרותו לגזור על קיומו של נס שיפתור את מצוקתו - כפי שהיה בשערי צרפת. שהרי שם, הובטח לאליהו בדבר ה' כי אישה אלמנה תכלכלהו, ועל כן הסיק אליהו כי על מנת להתגבר על חוסר יכולתה לעשות כן, עליו לגזור על נס שיאפשר זאת. אולם מות בנה של האלמנה אינו עומד בסתירה ישירה לאותו דבר ה', וגם אין להעלות כלל על הדעת שאליהו יגזור מדעתו להחיות את המת, כפי שגזר על המשך קיומם של הקמח והשמן בכלים.

בשלב הזה של הסיפור, עם החמרת הבצורת והרעב בשנה השלישית, מחמיר גם הוויכוח עם אליהו, והטיעון החדש הנטען בו - מותו של ילד יתום מחמת הרעב השורר בארץ - דוחק את אליהו לפינה חסרת מוצא. כיצד ינהג אליהו עתה? הַיִּתֵּר על שבועתו ויסיים בכך את הוויכוח, או שמא יתמיד בעמדתו אף אל מול הבן המת, ואף אל מול דרישתה של האם כי יעזוב את ביתה? לאן ילך וכיצד יתקיים בעת רעב זו, וה' לא הנחה אותו ולא הבטיחו דבר?

6. תגובת אליהו

יט וַיֹּאמֶר אֵלֵיָּהּ: תְּנִי לִי אֶת בְּנֶךָ
וַיִּקְחֶהוּ מִחִיקָה וַיַּעֲלֶהוּ אֶל הָעֵלְיָהּ אֲשֶׁר הוּא יוֹשֵׁב שָׁם
וַיִּשְׁכְּבֵהוּ עַל מִטָּתוֹ.

מפסוק זה ומהמשכו מתבררת תגובתו המפתיעה של אליהו לנוכח משבר מותו של בן האלמנה. אליהו מנסה לתקן את המעוות על ידי נס נוסף, גדול מכל קודמיו, ולהשיב את הילד המת לחיים. מעשה זה, שאין לו תקדים במקרא עד עתה, מפתיע אותנו הקוראים, כפי שהוא בלתי צפוי על ידי האם: לא לשם כך באה אליו זו בתלונתה כשבנה המת בחיקה, ואף לאחר שהוא מורה לה "תְּנִי לִי אֶת בְּנֶךָ" אין היא משתפת פעולה עמו, ועל כן "וַיִּקְחֶהוּ מִחִיקָה". אליהו הוא היוזם ניסיון נועז זה, והוא הפועל את הפעולות הנדרשות בעצמו, בהחלטיות נמרצת: "וַיִּקְחֶהוּ... וַיַּעֲלֶהוּ... וַיִּשְׁכְּבֵהוּ..."

פעלתנות נמרצת זו של אליהו, מגלה כי זהו אינטרס מובהק של הנביא לפתור את הבעיה. אולם מהו אינטרס זה? האם הוא נובע מידיעתו כי צדקה אישה זו בהאשימה אותו באחריות למות בנה, ומתוך נקיפות מצפון הוא חפץ לרצותה? קשה לומר כן. שהרי בן זה, לא ללמד על עצמו בלבד יצא, אלא על כל דומיו, הנמקים ברעב ואף מתים מחמתו ומחמת המחלות המתלוות אליו. החייאתו של בן זה הרי לא תרצה את כל אותן אמהות אומללות, שהאלמנה הצרפית שימשה להן לפה, בהאשימה את אליהו באחריות למות בנה.

ואולי האינטרס של אליהו הוא בהשבת האיזון הקודם - 'הסטטוס קוו' - שיאפשר את שהייתו בבית האלמנה הצרפית? שמא חפץ הוא בנס דומה לנס כד הקמח וצפחת השמן, אשר יאפשר לו לשוב לשלוותו באמצעות 'תיקון טכני' של הבעיה? אם כך הדבר, לא למען האם ובנה פועל אליהו, אלא שוב (כמו בנס כד הקמח) למען עצמו. אך האם סבור אליהו שה' יענה לבקשתו לנס כה גדול, אשר יאפשר לו לשוב ולמצוא מפלט מן הבצורת ומן הוויכוח המתמשך על דרכו?

מן העובדה שה' נענה לבסוף לתפילתו של אליהו, והילד הושב חי אל אמו, אין ללמוד תשובה לשאלותינו. שכן דבר זה קרה רק לאחר שאליהו עבר תהליך מורכב בעמידתו לפני ה'. רק בירורו של תהליך זה על שלביו השונים, ייתן בידנו תשובה על שאלת מניעיו של אליהו.

7. מדוע לא נענתה תפילתו הראשונה של אליהו?

כ וַיִּקְרָא אֶל ה' וַיֹּאמֶר:
ה' אֵלֵיָּהּ!
הֲגַם עַל הָאֵלְמָנָה אֲשֶׁר אֲנִי מִתְגֹּרֵר עִמָּה הֲרַעוֹת לְהַמִּית אֶת
בְּנֶהָ?!

על מנת להבין את כוונתו של אליהו בקריאתו זו אל ה', ואולי אף על מנת להבין את חוסר היענות ה' לקריאתו זו, עד אשר קרא אל ה' קריאה אחרת, עלינו לעמוד תחילה על משמעה של מילה קטנה אחת: "הֲגַם...". בדרך כלל מילה זו באה לרבות (וכך הוא ברוב רובן של הופעותיה במקרא). אם נפרשנה גם כאן במשמעות הרווחת הזו (ואין בפסוקנו כל סיבה לשונית או עניינית להידחק ולפרשה במשמעות נדירה אחרת) הרי כוונת אליהו היא מעין זו: 'על כך שהרעות לפלוני עוד ניתן להבליג (או

אולי: להסכים), אולם על כך שהרעות גם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה, להמית את בנה, על זאת איני יכול שלא לתמוה ולמחות'. ומעתה, חובתו של הפרשן להשלים את הנתון החסר, מיהו הפלוני שעל גביו בא אליהו לרבות את אסונה של האלמנה. השלמת דבר זה היא שתקבע את אופיו של המשפט כולו, ועל פיה גם נוכל להבין מדוע לא נענתה תפילתו, כפי שנראה בדברי הפרשנים הבאים:

א. נפנה תחילה לרד"ק:

"הגם על האלמנה" - כלומר: אפילו על האלמנה פקדת העון כמו שאתה פוקד היום עונם לישראל בעצירת הגשמים? ואפילו על זאת האלמנה פקדת עונה להמית את בנה, לא תחיייהו בזכותי, שאני מתגורר עמה?

תשובת רד"ק אפוא: 'הגם על האלמנה' **בנוסף לישראל**. הן לא בעוונה הפרטי של אמו מת בנה (כפי שסברה היא לתומה), אלא בעוונם של ישראל שנענשו בבצורת. כיוון שהחטא והעונש משותפים לכול, הרי שגם ילדים רכים כבנה של האלמנה נפגעים מהרעב. אלא שכאן, טוען אליהו, צריך הדין להיות שונה. לטענתו, אין הקב"ה מתחשב בו עצמו - באליהו - בהביאו על האלמנה את העונש הכללי. אליהו, לפי רד"ק, ממאן לקבל את עובדת מות הבן בגלל היותה פוגעת בו עצמו. זאת למד רד"ק מן המילים 'הנוספות' בפי אליהו, הבאות לתאר את האלמנה, וכביכול אין בהן צורך שהרי אין הן מוסיפות כל מידע חדש: **"הַאֲלֵמְנָה אֲשֶׁר אֲנִי מִתְגוֹרֵר עִמָּה"** ומהן הסיק רד"ק את טענת אליהו:

לא תחיייהו בזכותי שאני מתגורר עמה?

לטענת אליהו, יש להוציא את האלמנה המעניקה לו מקום מגורים מכלל החשבון הרגיל של שכר ועונש, כפי שהוא נהוג ביחס לכל עם ישראל. זאת בזכותו של אליהו ולמענו: כדי שיהא לו מקום מגורים ואמצעי קיום. ואכן יש לתביעתו תקדים להסתמך עליו: אף נס כד הקמח וצפחת השמן הוציא את האלמנה הזו ואת בנה מכלל עם ישראל ומן העונש הראוי להם בעת הבצורת, לא מחמת צדקתה של האלמנה אלא כדי שיהא מי שיכלכל את אליהו בעת הבצורת. אליהו ממשיך אפוא, ותובע את היחס המועדף כלפיו, ובזכותו גם כלפי מי שאמור לשרתו. [13] לפי פירוש זה, רומז אליהו לסתירה לכאורה בין הנס שהתרחש לאלמנה זו ולבנה "כְּדָבַר ה' אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד אֱלֹהֵינוּ" בכד הקמח וצפחת השמן, לבין מות הבן מחמת הרעב. [14] במה נשתנו הנסיבות עתה מן הנסיבות שהיו אז ובמהלך כל אותה שנה? מדוע אז הציל ה' את האלמנה ואת בנה ממוות ברעב - למענו של אליהו, ועתה אין הוא מתחשב בו עוד?

התשובה לכך היא, כמובן, שהנסיבות השתנו: הבצורת המתמשכת מכבידה יותר ויותר, והעולם כבר אינו יכול לעמוד בכך. לפיכך מתחדש הוויכוח עם אליהו על שבועתו, ואף מחרף. אין עוד מקום לכך שאליהו ישב בשלווה בבית האלמנה. הקיום המועדף אשר ניתן לו בשנה זו - תם זמנו, ועל כן גם האלמנה ובנה אינם עדיפים עוד על שאר בני האדם הסובלים מחמת הבצורת. עתה הודפים המאורעות את אליהו, ודברי האישה בעלת הבית דוחפים אותו אל פינה שאין ממנה מוצא. בעל כורחו הופך אליהו לשותף בסבל הבצורת.

אולם תלונתו של אליהו בקוראו אל ה', מעידה (על פי פירוש רד"ק) כי הוא אינו מוכן להכיר בטיעון זה של מות בן האלמנה כהמשך הוויכוח

עמו. [15] אליהו 'מפטיר כדאשתקד' ומבקש לעצמו ולסובבים אותו, גם עתה, את הזכות לקיום מועדף. אין תימה אפוא, כי בקשתו מושבת ריקם. קריאתו אל ה' לא נשמעה, ובן האלמנה לא שב לתחייה.

ב. ר' שמואל לניאדו בפירושו 'כלי יקר' מבאר את קריאתו של אליהו כך:

ומה שאמר "הגם" הוא במה שזכרתי, שנחל כרית נכרת כדי לצער את אליהו, ויהיה הוא גם כן בצער עם כל העולם. [16] וזה שאמר "הגם" - כמו שעשית אל הנחל, **שלהיותי שם** נתייבש, הגם אל האלמנה, **להיות שאני מתגורר עמה**, הרעות להמית בנה? זר הוא מעשה כזה, כי אדרבה: היה ראוי להיטיב לכל אשר היו לי אכסניא, כי כן קרבו אלי בברחי מפני אחאב, בלכתי במלאכות ה'.

תפיסתו של פרשן זה את מות בן האלמנה כמקבילה ברורה להתייבשות הנחל, וכשני שלבים באותו ויכוח שמתנהל עם אליהו על דרכו, עולה בקנה אחד עם מה שכתבנו לעיל. אלא שפרשן זה מוצא מקור להקבלה זו בדברי אליהו עצמו: "**הגם** על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות" - **כמו שהרעות לנחל** אשר בו נתגוררתי?

שתי רעות נעשו לו לאליהו על מנת לצערו "בצער עם כל העולם": על הראשונה, התייבשות נחל כרית, עבר בשתיקה. זאת, הן משום ששום אדם לא שילם את מחיר הוויכוח שמנהל ה' עם אליהו (ורק הנחל הוא שהתייבש), והן משום שדבר ה' הנחה אותו למקום חדש שבו ימצא פתרון להמשך קיומו. אולם על הרעה החדשה שהרע לו ה' - בהמתת בן האלמנה - אין הוא מחשה. הוא קורא אל ה' ותובע שני עלבונות. ראשית את עלבונו שלו: מדוע עליו להצטער בשעה שהוא ממלא את מלאכות ה'? אך לא פחות מכן, הוא תובע את עלבונו של האלמנה, אשר שילמה את מחיר הכנסת האורחים שנהגה בו: "להיות שאני מתגורר עמה - הרעות להמית את בנה". ובאמת היא ראויה לשכר על מעשיה: "ראוי להיטיב לכל אשר היו לי אכסניא".

באמת, אין טענתו של אליהו צודקת. נחל כרית לא התייבש מפני היות אליהו שם, אלא, כעדות הכתוב, "כי לא הִיָּה גֶשֶׁם בְּאֶרֶץ". אף בנה של האלמנה לא מת מפני שאליהו מתגורר עמה. אף הוא מת מפני הבצורת שהביאה חולשה ומחלות לעולם, וממחלה כזו מת הבן. אם כן, אין ה' מְרַע באופן מיוחד לאליהו, אלא מראה לו מה הן תוצאות הבצורת שהביא לעולם. מובן אפוא מדוע אין ה' נענה לתפילתו זו.

ג. פרשנים אחדים ביארו את הריבוי שבדברי אליהו ("**הגם** על האלמנה...") בדרך שונה מהדרכים שהובאו לעיל.

רבי משה אלשיך ב'מראות הצובאות' [17]:

"ויקרא אל ה' ויאמר, ה' אלהי - אם על שקנאתי על כבודך נגד ישראל אני גולה ומצטער ממקום למקום, על כי הענשתי את עמך ישראל - **הגם על האלמנה שאני מתגורר עמה**" - הגיע מזה - משכינותי, שהרעות לה? הלא גם אם היה ראוי כך (- שתענישני על קנאתי) לא תהיה הדעת [נותנת] שהיא - באגב - יותר מֵהרעתי (- מהרעה הבאה עלי). כי זה הוא - "להמית את בנה" - שהוא הרעה גדולה משלי, עם היות אני העיקר.

לדעתו ה'גם' בא להוסיף על אליהו עצמו, שה' חפץ לצערו על שבועתו. יש להודות כי פירוש זה הוא המסתבר ביותר מבחינה לשונית ועניינית. מבחינה עניינית קרוב פירוש זה לפירושו של בעל 'כלי יקר' שהובא לעיל. לפי שני המפרשים הללו יש בדבריו אלו של אליהו התייחסות כמעט מפורשת מצדו לאירועים שעברו עליו מאז נחל כרית ועד עתה, שהם בבחינת ביטויי הסתייגות של ה' מדרכו ומשבועתו. מה שאנו טורחים להוכיחו מרמזים בכתוב מאז סיפור נחל כרית ועד למקומנו, נאמר כאן בפירוש מפיו של אליהו עצמו, לדעתם של המפרשים הללו.

לעומת פירוש רד"ק הרואה בדברי אליהו תלונה שעיקרה על כך שהוא עצמו נפגע, סבורים שני הפרשנים האחרים שהבאנו שעיקרה של טענת אליהו היא על חוסר הצדק שנעשה לאישה הצרפית. ונראה פירושם מן הטעם הבא: אליהו מכנה את האישה בדבריו "**הַאֲלִמְנָה אֲשֶׁר אָנִי מִתְגֹּרֵר עִמָּה**". זו הפעם היחידה בפסקתנו שאישה זו מכונה 'אלמנה' (זאת בניגוד לפסוקה הקודמת, שבה זהו כינויה היחיד). דבר זה בולט על רקע כינויה הראשון בפסקתנו: "**הַאֲשֶׁה בְּעֵלֵת הַבָּיִת**". בהתאמה לכינוי זה היה אליהו יכול לומר 'הגם על **האשה** אשר אני מתגורר עמה', ומסתבר שכך היה אומר אילו עיקרה של תלונתו הייתה סובבת על עצמו. בכנותו אותה 'האלמנה', מתכוון אליהו להתלונן על העוול שנעשה לאישה אלמנה שבנה היחיד מת.

מאידך, גם לפי דברי ה'כלי יקר' ו'מראות הצובאות', קיים יסוד אישי תועלתי בתפילתו: אליהו חפץ לנקות את מצפונו מן האחריות לרעת האלמנה. אנו טוענים זאת משום שהבסיס הלשוני והענייני לקריאתו של אליהו אל ה' הוא העימות הקשה בינו לבין האישה, אשר קדם לקריאתו זו. ההקבלה בין דבריה לבין דבריו, הן במבנה הכללי והן במילים, תוכיח זאת:

קריאת אליהו אל ה'	דבר האלמנה לאליהו
ה' אֱלֹהִים! הגם על הַאֲלִמְנָה אֲשֶׁר אָנִי מִתְגֹּרֵר עִמָּה הַרְעוֹת לְהַמִּית אֶת בְּנֵיהָ?	... אִישׁ הַאֲלֵהִים! יח בַּאֲת אֵלֵי לְהַזְכִּיר אֶת עוֹנֵי וּלְהַמִּית אֶת בְּנֵיהָ?

מה משמעותה של הקבלה זו? ביסוד קריאתו של אליהו אל ה' עומד הלחץ שנלחץ מן הדברים הקשים שהטיחה בו האלמנה. אליהו 'מגלגל' את טענת האלמנה נגדו, ומפנה אותה אל ה' במילים דומות. בכך הוא מנסה לפרוק את האחריות מעצמו.

מכל מקום ברור שבשלב זה אליהו ממשיך להגן על עמדתו ומתעקש להחזיק בה אף עתה, ועל כן בקשתו המשתמעת, להחיות את בן האלמנה, אינה נענית.

8. "וַיִּתְמַדְד עַל הַיָּלֵד שְׁלֹשׁ פְּעָמִים"

לאן יש לשייך את פעולתו זאת של אליהו: האם היא סיום לקריאתו הראשונה אל ה' אשר לא נענתה, או שמא היא פתיחה לקריאתו השנייה שנענתה? במילים אחרות: מתי חש אליהו שה' אינו נענה למאמציו להחיות את הילד ושעליו לשנות את כיוון מאמציו, האם לפני התמודדות על הילד, או לאחריה? אם אליהו חש בחוסר התגובה לפני ההתמודדות, כי אז יש לראות אף בהתמודדות על הילד עצמה, ולא רק בתפילה השנייה שנשא אליהו, מסקנה מכישלון תפילתו הראשונה. אולם אם כאפשרות האחרת, כי אז יש לראות בהתמודדות על הילד מעשה מיותר, שלא הועיל בהצטרפו לתפילתו הראשונה של אליהו, ולא נצרך כלל בתפילתו השנייה. [18]

במה נבדלת התפילה השנייה מן הראשונה? על שאלה זו נענה תשובה מפורטת בסעיף הבא. בסעיף זה נבליט רק נקודה אחת, אשר תסייע בידנו בהכרעת הספק שהסתפקנו בו. במרכז תודעתו של אליהו בתפילתו הראשונה עומדים שניים: האלמנה והוא עצמו: "הֲגַם עַל הָאֵלֶּמְנָה אֲשֶׁר אֲנִי מִתְגֹּרֵר עִמָּה הָרַעוֹת...". בקשתו המשתמעת של אליהו בתפילה זו להחיות את הבן המת, באה להיטיב עם השניים הללו, ולשקם את מערכת היחסים הפגועה שביניהם (זאת אנו אומרים לפי כל הפירושים שהובאו בסעיף הקודם; אלא שיש מהם הרואים בתיקון העוול שנעשה לאלמנה את עיקר תפילתו של אליהו, ויש מי שרואה את העיקר בבקשת טובת עצמו). בתפילה השנייה, לעומת זאת, מסתלק כל חשבון שאיננו נוגע ל"ילד הזה" עצמו. לא טובת אמו ולא טובתו של אליהו, ולא מערכת היחסים בין השניים הללו, אלא רק "תִּשָּׁב נָא נַפְשׁ הַיֶּלֶד הַזֶּה עַל קֶרְבוֹ" - משום שכך טוב יותר, שילד זה יהא חי ולא מת.

מתי חל המעבר הזה אצל אליהו? מתי החל להתרכז בילד לבדו, ולא בשום דבר שמחוצה לו? הווה אומר: בהתמודדותו על הילד שלוש פעמים. בתפילתו הראשונה לא חשב אליהו אלא על אמו של הילד ועל התחייבותו כלפיה ("אני מתגורר עמה"), וקריאתו זו לא לוותה בשום פעולה הקשורה בילד. משלא נענתה קריאתו הראשונה, מסמנת פנייתו של אליהו אל הילד לשם התמודדות עליו - שינוי תפיסה: אליהו חש עתה אחריות על הילד המת, והוא חפץ להזרים אליו כוחות חיים מגופו שלו. וכך מפרש רד"ק בפירושו הראשון התמודדות זו:

"ויתמודד" - מענין 'מדה'... כלומר שם עצמו במדת הילד כשנשתטח עליו כענין שנאמר באלישע (מל"ב ד', לד) 'וַיִּשְׁכַּב עַל הַיֶּלֶד וַיִּשָּׂם פְּיוֹ עַל פִּי וְעֵינָיו עַל עֵינָיו וְכַפְּיוֹ עַל כַּפְּיוֹ'. [19]

על כן יש לראות בהתמודדות זו על הילד פעולה שנעשתה **לאחר** כישלון הקריאה הראשונה אל ה', כמסקנה מחוסר היענות ה' לקריאה זו. ממילא מהווה פעולתו זו של אליהו **מבוא לתפילתו השנייה**. ושוב נביא את המשך דברי רד"ק על התמודדותו זו של אליהו:

הענין הזה, שתהיה תפילתו בכוונה יותר על הילד כששוכב עליו ויתמודד עליו. ועל דרך זו (בראשית כ"ה, כא) "וַיַּעֲתֵר יַצְחָק לַה' לִנְכַח אֶשְׁתּוֹ", כלומר שהיתה אשתו לנגדו בעת תפילתו כדי שיכוון תפילתו עליה "כִּי עֲקָרָה הִיא".

לסיום סעיף זה ננסה לבסס את טענתנו ביסוס סגנוני. כבר ראינו בסעיף 2 לעיל (אות ב) כי שינוי בכינויה של דמות במהלך סיפור במקרא, צופן בחובו משמעות. בדרך כלל מבטאים הכינויים השונים והמתחלפים עדות לנקודות תצפית שונות, או זיקות שונות, כלפי מושא הכינויים הללו, מצד

הדמויות השונות הפועלות בסיפור. אך יש ושינויי הכינויים, מלמדים על שינוי התייחסות כלפי מושא הכינויים אשר התחולל רק בקרב דמות אחת בסיפור. [20]

בפסקה הקודמת מכונה הבן פעמיים 'בנה' של אמו. [21] פעם בפי האם: (יב) "וְעָשִׂיתִיהוּ לִי וְלִבְנִי" ופעם בפי אליהו: (יג) "וְלָהּ וְלִבְנָהּ תַעֲשִׂי בְּאַחֲרָנָה" (בפעם שלישית נרמז קיומו בלשון הכתוב: (טו) "וְתֹאכַל הִיא וְהוּא וּבֵיתָהּ"). אף בפסקה שלנו, בתחילתה, הוא מכונה ארבע פעמים 'בנה' של אמו:

- א. בפי הכתוב (יז): "סֵלַה בֶּן הָאִשָּׁה..."
- ב. בפי אמו (יח): "... וְלִהְיֶינִי אֶת בְּנִי..."
- ג. בפי אליהו (יט): "תְּנֵי לִי אֶת בְּנִי..."
- ד. בפי אליהו (כ): "... הֲרַעוֹת לְהִמִּית אֶת בְּנָהּ..."

לאחר ארבע הופעות הכינוי 'בנה' של אמו, הן בפיה שלה, הן בפי אליהו והן בפי הכתוב - כינוי צפוי שאינו מעורר שום קושי - חלה תפנית בכינוי בפסקה, ומכאן ואילך הוא מכונה 'הילד' ארבע פעמים, מתוכן אחת בפי אליהו.

- א. בפי הכתוב (כא): "וַיִּתְמַדְד עַל הַיֶּלֶד..."
- ב. בפי אליהו (כא): "תִּשָּׁב נָא נַפְשׁ הַיֶּלֶד הַזֶּה עַל קִרְבוֹ..."
- ג. בפי הכתוב (כב): "וַתִּשָּׁב נַפְשׁ הַיֶּלֶד עַל קִרְבוֹ וַיְחִי..."
- ד. בפי הכתוב (כג): "וַיִּקַּח אֶלְיָהוּ אֶת הַיֶּלֶד..."

מהו פשר שינוי זה בכינוי? ניכר שאין זה 'גיוון' מקרי, אלא תופעה שיטתית מכוונת. סיבת השינוי ברורה: החלפת הכינוי מבטאת שינוי ביחסה של הדמות הראשית בסיפור - אליהו - אל הילד. אליהו מפסיק להתייחס אליו רק כאל 'בנה' של בעלת הבית שהוא מתגורר עמה, ומתחיל לראותו כמות שהוא: 'ילד' רך בשנים, שחייו נקטעו שלא בזמנם, והדבר מעורר צער בלבו. וכשם שבפי אליהו הוא מכונה עתה 'הילד הזה', כך מכונה אותו גם הכתוב בתארו את המעשים שבהם נכרכים אליהו והילד הזה. [22] מתי חל השינוי בכינוי? לא בתפילתו השנייה של אליהו, אלא במעשה שקדם לה: "וַיִּתְמַדְד עַל הַיֶּלֶד שְׁלֹשׁ פְּעָמִים". בסעיף 11 בעיון זה (בחלקו השני), ניתן יתר תוקף לטענתנו כאן, תוך התבססות על מיקומן של מילים אלו במבנה הפסקה.

9. התפילה השנייה וקבלתה - משמעות הדבר מבחינת נושאו של הסיפור

- כא וַיִּקְרָא אֶל ה' וַיֹּאמֶר:
ה' אֱלֹהֵי, תִשָּׁב נָא נַפְשׁ הַיֶּלֶד הַזֶּה עַל קִרְבוֹ.
- כב וַיִּשְׁמַע ה' בְּקוֹל אֱלֹהֵי:
וַתִּשָּׁב נַפְשׁ הַיֶּלֶד עַל קִרְבוֹ וַיְחִי.

במה נשתנתה קריאתו השנייה של אליהו אל ה' מזו הראשונה, ומדוע נענתה זאת הפעם? ומהי משמעות הדבר מבחינתו של הוויכוח המתמשך בין הנביא לאלוהיו?

אין צורך במאמץ ניכר כדי להבחין בהבדלים העמוקים בין שתי התפילות. רק פתיחתן זהה: "וַיִּקְרָא אֶל ה' וַיֹּאמֶר: ה' אֱלֹהֵי", ובכך נרמז הצורך להשוותן זו לזו כדי לעמוד על הניגוד שביניהן.

א. הקריאה הראשונה של אליהו אל ה' - "הגם על האלמנה..." - אינה תפילת בקשה אלא במשתמע בלבד. ברובד המילולי שלה היא תלונה שמתלונן אליהו על מעשה ה' שהרע להמית את בן האלמנה. משום כך היא מנוסחת כשאלה רטורית, לשם הבעת התמיהה על מעשה ה'.

קריאתו השנייה של אליהו אל ה' מנוסחת בבירור כבקשה נמרצת, אף ברובד המילולי הפשוט. אין היא מסתיימת בסימן שאלה כקודמתה, ונימת התחנן ניכרת בה: "ה' אלהי, תשב נא..."

ב. בכל דרך אשר נפרש את קריאתו הקודמת של אליהו ברור שהנביא מעמיד עצמו במידה זו או אחרת במוקד התפילה. בסוף סעיף 7 ראינו שיש מי שפירש כי **בעיקר** על עצמו נשא אליהו את תפילתו, [23] ולעומתו אחרים המפרשים שעיקר עניינו הוא באלמנה, שלא יעשה לה עול, שהוא - אליהו - מהווה את סיבתו.

שונה הדבר לגמרי בתפילתו השנייה: כאן אין אליהו מזכיר את עצמו כלל, ואף לא את האם, שתביעתה כלפיו הדהדה בתפילתו הראשונה. רק 'הילד הזה' עומד במוקד תפילתו. אין בקשתו של אליהו להשיב את נפש הילד על קרבו מנומקת בשום גורם חיצוני. ואם כן משמעה של תפילתו הוא רק כי טובים חיי 'הילד הזה' ממותו, ואליהו מבקש חיים למענו. ההתרכזות ב'ילד הזה', ורק בו, מובעת בשינוי הכינוי שלו, ועמדנו על כך בהרחבה בסוף הסעיף הקודם.

מה משמעה של בקשת חיים זו למען הילד המת? בסעיף 3 לעיל ראינו כי ילד זה במותו, אינו אלא מייצגם של הסובלים והמתים מחמת הרעב והשלכותיו, והוא מהווה מקבילו החמור יותר של נחל כרית שיבש. המעבר שעשה אליהו מבקשת החייה משתמעת של הילד למענו של אליהו עצמו ולמען אם הילד הקשורה בנביא בדרכים שונות, לבקשת החייה שכל מטרתה היא 'הילד הזה' עצמו, הוא מעבר דרמטי מבחינת הוויכוח המתנהל עם הנביא. הרי ברגע שאין בקשת החייה הילד בגדר בקשת פריבילגיה לנביא, היא הופכת לבקשה משתמעת לביטול הבצורת! שהרי מעתה, כל ילד שמת ברעב אמור לעורר את הנביא לתפילה דומה. ומה משמעה של תפילה להשיב חיים לעולם, אם לא להשיב את הגשם לארץ?

בתפילתו זו של אליהו אל ה', ובהיענות ה' לאליהו במאור פנים ("וַיִּשְׁמַע ה' בְּקוֹל אֱלֹהֵיוֹ") מתחוללת התפנית בסיפורנו: הוויכוח עם הנביא הגיע אל סיומו, לאחר שהוכשר הנביא, צעד אחר צעד, לביטול גזרת הבצורת. מעתה, לא יהא הדבר כפוי עליו כפייה חיצונית, אלא נובע מראייתו החדשה את המציאות העגומה שנגרמה כתוצאה משבועתו. ממילא מובן הדבר, כי על אף הריצו שנתרצתה האם שבנה הושב אליה ח', אין מקום להמשך ישיבתו של אליהו בביתה. הַכָּרְתָה הַחֲדָשָׁה שֶׁל הָאִשָּׁה בְּאֵלֵהוּ (כד): "עֲתָה זֶה יִדְעָתִי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים אַתָּה וְדָבַר ה' בְּפִיךָ אָמַת", מחייבת את אליהו לצאת מביתה, ולשוב למקום שממנו יצא לפני זמן רב, על מנת לאפשר את שיבת הגשם על הארץ.

אמנם השינוי שחל עתה באליהו הוא רק משתמע. אליהו מצוי **בתהליך** של השתנות, ותהליך זה החל לא עתה, אלא עוד בנחל כרית. הרשמים מצטברים אט אט בתודעתו, והולכים ומשפיעים עליו עד שישנה את דעתו. זמן יעבור, ובו עתידים להיעשות מעשים גדולים, עד אשר **יתחנן** אליהו לפני ה' כי ישיב את הגשם על הארץ. בינתיים, מגלה תפילתו

להשבת נפש חיים לילד זה, כי הוכשר אליהו להסכים להשבת הגשם על הארץ. אולם נחוץ לו לאליהו עוד צו חיצוני, אשר ידחוף אותו למעשים בתחום זה. צו זה ניתן מייד להלן:

יְהִי יָמִים רַבִּים [24] וְדַבֵּר ה' הִיָּה אֶל אֱלֹהֵי
 בְּשֵׁנָה הַשְּׁלִישִׁית לְאָמַר:
 לֶךְ הִרְאֵה אֶל אַחָאָב וְאַתָּנָה מְטָר עַל פְּנֵי
 הָאָדָמָה.
 וַיֵּלֶךְ אֵלָיו...
 י"ח, א
 ב

קריאתנו בסיפור החייאת הילד, נעשתה בעקבות מדרשם של חז"ל, ואינה אלא ניסיון לתרגם את לשונם הצוירית-מדרשית לפרשנות על פי פשוטו של מקרא. נציג עתה את דברי חז"ל בלשונם (באגדה המובאת בסנהדרין קיג ע"א, אגדה שחלקה הראשון הוזכר לא אחת בעיונינו):

... "ויאמר אליהו התשבי מתשבי גלעד אל אחאב: חי ה' אלהי ישראל אם יהיה השנים האלה טל ומטר..." בעי רחמי והבו ליה אקלידא דמטרא וקם ואזל. "ויהי דבר ה' אליו לאמר: לך מזה ופנית לך קדמה ונסתרת בנחל כרית... והעורבים מביאים לו לחם ובשר בבקר..." "ויהי מקץ ימים וייבש הנחל כי לא היה גשם בארץ". כיון דחזא דאיכא צערא בעלמא כתיב: "ויהי דבר ה' אליו לאמר: קום לך צרפתה..." וכתב: "ויהי אחר הדברים האלה חלה בן האשה בעלת הבית..." בעא רחמי למיתן ליה אקלידא דתחיית המתים אמרי ליה: שלש מפתחות לא נמסרו לשליח: של חיה, ושל גשמים ושל תחיית המתים. יאמרו שתיים ביד תלמיד ואחת ביד הרב. אייתי הא ושקיל האי. דכתיב: "לך הראה אל אחאב ואתנה מטר..."

ובתרגום:

... "ויאמר אליהו התשבי מתשבי גלעד אל אחאב: חי ה' אלהי ישראל אם יהיה השנים האלה טל ומטר..." ביקש רחמים ונתנו לו מפתח של מטר ועמד והלך. "ויהי דבר ה' אליו לאמר: לך מזה ופנית לך קדמה ונסתרת בנחל כרית... והעורבים מביאים לו לחם ובשר בבקר..." "ויהי מקץ ימים וייבש הנחל כי לא היה גשם בארץ". כיון שראה [25] שיש צער בעולם כתוב: "ויהי דבר ה' אליו לאמר: קום לך צרפתה..." וכתוב: "ויהי אחר הדברים האלה חלה בן האשה בעלת הבית..." ביקש רחמים שיינתן לו מפתח של תחיית המתים אמרו לו: שלוש מפתחות לא נמסרו לשליח: של חיה (- יולדת), ושל גשמים ושל תחיית המתים. יאמרו שתיים ביד תלמיד (- אליהו) ואחת ביד הרב (- הקב"ה). הבא זה (- של גשמים) וקח זה (- של תחיית המתים). שכתוב: "לך הראה אל אחאב ואתנה מטר..."

'שלושת המפתחות' אינם אלא שלושה מפתחות של נתינת חיים לעולם, חיים בגילוייהם השונים במעגל חיי האדם: לידתו, קיומו על פני האדמה (פרנסתו על ידי הגשם המאפשר את עבודת האדמה), ושיבתו לחיים לאחר מותו (דבר הכולל גם את רפואתו של החולה במציאות העכשווית). הנוטל מפתח אחד מן השלושה, ומונע את השימוש בו מלפתוח אוצרות חיים - מביא מוות לעולם לא רק בתחום המסוים של אותו 'מפתח' - אלא גם בתחומים אחרים. על כן, מי שהוא חפץ חיים לעצמו ולעולם כולו, אינו יכול למנוע לאורך זמן את השימוש באחד המפתחות. הפיקדון שה' מפקיד לעתים את אחד משלושת המפתחות

בידי נביאו, [26] על מנת שינעל בו את מתנת טובו של ה' לעולם, אי אפשר לו שיהא מתמשך יתר על המידה. כאשר הוכח הדבר כי אליהו אינו חפץ ברעתו של עולם, והוא מעוניין בהשבת חיים לילד המת, ממילא מתחלפים המפתחות בידיו: ניתן לו מפתח תחיית המתים, וכדבר הברור מאליו ניטל ממנו המפתח הנועל את הגשמים. אין מושג החיים ניתן לחלוקה. החפץ בחיים לילד המת, חפץ בחיים לאנשים החיים כולם, והללו לא יתאפשרו אלא בהשבת המטר על פני האדמה.

לסיום, נביא את פירושו של מלבי"ם לאגדת חז"ל זו:

(י"ח, א) "ויהי ימים רבים ודבר ה' היה אל אליהו... דברי חז"ל ידוע, שכאשר הוצרך למפתח של תחיה היה מוכרח להחזיר מפתח של גשמים. ועל פי דרכי הנה... בעת החיה את הילד, היה מוכרח לשוב מדרכו זה, העוצר וסוגר בעד השפע. נהפוך הוא: כי הוצרך להוריד שפע חיות וחיים על הילד, ובזה נפתחו כל מקורות החיים, אשר נסגרו על ידי עצירת הגשמים שמביאים חיים לעולם, על החי ושיח השדה, ולכן אמר ה' (- לאליהו) כי עתה יתן גם מטר (- בנוסף לחיים שנתן לילד) כי כבר אמר 'לאסורים פקח-קוח' (- ישעיהו ס"א, א).

10. תגובת האישה

כד ותאמר האשה אל אליהו:
עֵתָה זֶה יִדְעֵתִי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים אָתָּה
וְדָבַר ה' בְּפִיךָ אָמַת.

האמנם רק עתה נודע לה כי אליהו הוא 'איש אלהים'? והרי גם בתלונתה נגדו, בטרם החיה את בנה, אמרה לו:

יח מה לי וְלָךְ אִישׁ אֱלֹהִים...

האמנם רק עתה נוכחה כי דבר ה' בפי אליהו אמת? והרי במשך שנה שלמה ראתה כי:

טז כִּד הִקְמַח לֹא כָלְתָה וְצַפְחַת הַשֶּׁמֶן לֹא חָסַר
כְּדָבַר ה' אֲשֶׁר דָּבַר בְּיַד אֱלֹהֵי.

ומחמת התגשמותו של דבר ה' שבפי אליהו [27] חייתה היא ובנה כל אותה שנה! [28] אכן, ידעה האישה כי איש אלוהים הוא אליהו, וכי גזרתו בשם ה' נתקיימה. אולם בכל אלה, לא זיהתה 'אמת'. 'אמת' - לא במובן המצומצם - במשמעות של קיום מה שהובטח, אלא במובן הרחב: של מי שנושא את ה'אמת' כחותמו של הקב"ה (ראה שבת נה ע"א). ה' מנהיג את עולמו בשיתוף שתי מידות שיש ביניהן סתירה פנימית: מידת הדין ומידת הרחמים. אולם ה' עושה השלום במרומיו, הוא המשלים ביניהן ומשתף את שתיהן בהנהגת עולמו. [29] שיתופן של שתי מידות אלה הוא שהופך להיות חותם האמת של הקב"ה [30].

אליהו אמנם נתגלה לאישה הצרפית כאיש אלוהים, אולם כמייצגה של מידת הדין האלוהית החמורה בלבד. נוכחותו בשערי צרפת, כמו גם בביתה במשך כל אותה שנה, נוכחות תובענית הייתה:

יג עֲשֵׂי לִי מִשֶּׁם עֵגָה קֶטְנָה בְּרֵאשֵׁנָה וְהוֹצֵאת לִי,

וְלֹךְ וְלִבְנֶךָ תַּעֲשֵׂי בְּאַחֲרָנָה.

גזרתו על כד הקמח וצפחת השמן שלא יכלו, אמנם נתקיימה, ובכך הוכח בוודאות כי איש אלוהים הוא, וכי דבר ה' שבפיו - אכן מתקיים. אולם גזרתו של נס זה על ידי אליהו, לא במידת הרחמים נעשתה, רחמים על אלמנה ויתום הגוועים ברעב, אלא כדי לאפשר את קיומן של תביעותיו. ותביעות אלו נוגעות אל עצמו של איש האלוהים.

את תחושתה ביחס לאליהו כאיש אלוהים המייצג אך את מידת הדין החמורה והתובענית, ביטאה האלמנה בבהירות, באומרה לו:

יח **מֵה לִי וְלֹךְ אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּאתְ אֵלַי לְהַזְכִּיר אֶת עֹנִי וְלִהְיוֹת אֶת בְּנִי.**

נמצא, כי אין אליהו מייצג את שולחו בשלמות: הוא מייצגו באופן חד צדדי, ועל כן אין חותם ה'אמת' מאפיין את דבר ה' שבפי אליהו, ואין שליחותו שלמה.

אולם עתה, לאחר שאליהו החיה את בנה המת של האישה לשם עצמו של ילד זה ("תִּשָּׁב נָא נֶפֶשׁ הַיֶּלֶד הַזֶּה עַל קֶרְבּוֹ") ללא חשבון תועלתו כמו שהיה בנס כד הקמח וצפחת השמן, וללא הצגת כל תביעות שהן בקשר לכך, מתגלה איש האלוהים לפניו בפנים חדשות שלא ראתה בו עד כה: כמי שמייצג את מידת רחמיו של ה' בעולם, ומחולל נסים במידה זו. התקיימות גזרת כד הקמח וצפחת השמן - הוכיחה כי דבר ה' שבפי אליהו אכן מתקיים (והוא אכן 'איש אלוהים'). התגשמות נס החייאת הילד, מוכיחה כי הוא איש אלוהים שדבר ה' שבפיו אמת. אישיותו של אליהו נתגלתה לפני האישה בנס זה כמי שמייצגת את שולחה באמת - ולא בדרך חד צדדית ופגומה. [31]

נסיים סעיף זה באמרנו שגם לתגובת האישה הנידונה בזאת יש שייכות לוויכוח המתמשך בין אליהו לבין ה'. הכיצד? לעיל ראינו בשני נאומיה של האלמנה - הן בדבריה בשערי צרפת והן בתלונתה המרה על אליהו בטרם החיה את בנה - נאומו קטרוג על דרכו של הנביא. שלא מדעת, פועלת האישה בשליחות אלוהית, להשמיע באוזני אליהו האשמה נסתרת על כך שהוא מחזיק בשבועתו המביאה רעב וכליון לעולם. באותה מידה עלינו לומר גם על דבריה האחרונים: השבח הזה לאליהו על היותו נושא דבר ה' באמת, ולא באופן חד-צדדי, הוא מעין הסכמה של מעלה עם מה שמסתמן כדרך חדשה של אליהו, דרך שבה הוא מייצג את שולחו הן במידת דינו והן במידת רחמיו.

11. מבנה הפסקה

פסקה זו בת שמונה פסוקים, והיא מתחלקת לשני חלקים שווים של ארבעה פסוקים כל אחד. קו ההפרדה בין שני חלקיה, כמו בסיפורים רבים במקרא הבנויים באופן דומה, מצוי בנקודת התפנית הדרמטית, וזו אינה בתחיית הילד בפסוק כג, כפי שעשוי לשער הקורא, אלא בתפילתו השנייה של אליהו, אשר קדמה לה התמודדותו על הילד שלוש פעמים. לא נפלאות ה' הן הנידונות בפסקתנו ועל כן הנס אינו העיקר. דרכו של נביאו ויחסיו עם סביבתו האנושית מחד, ועם אלוהיו מאידך, הם הנידונים בפסקתנו ועל כן מעשי אליהו הם העיקר. המעבר מקריאתו הראשונה של אליהו אל ה', שיש בה תלונה והעמדת עצמו במרכז, לקריאתו השנייה אל ה', שיש בה התרכזות רק בהטבת גורלו של הילד הזה, מבטא שינוי דרמטי בדרכו של אליהו. שינוי זה שחל בנביא

(ושעליו עמדנו בסעיפים הקודמים), הוא המבדיל בין שני חלקי הפסקה.
[32]

בסעיף זה, נצביע על מערכת הניגודים בין שתי המחציות שמהן הפסקה בנויה. אין לך משפט במחצית הראשונה של הפסקה שאין לו מקבילה ניגודית במחצית השנייה. הבה נציב את מערכת ההקבלות הניגודיות הללו, כאשר כבסיס להשוואה נרשום את המחצית הראשונה כסדרה, ולעומתה יוצבו ההקבלות מן המחצית השנייה:

מחצית ראשונה כסדר: (יז-כ)	הקבלות ניגודיות מן המחצית השנייה: (כא-כד)
<p>1. יז ... חלה בן האשה בעלת הבית ויהי סליו חזק מאד עד אשר לא נותרה בו נשמה.</p>	<p>כב ... ותשב נפש הילד על קרבו ויחי.</p>
<p>2. יח ותאמר אל אליהו: מה לי ולך איש האלהים באת אלי להזכיר את עוני ולהמית את בני.</p>	<p>כד ותאמר האשה אל אליהו: עתה זה ידעתי כי איש אלהים אתה ודבר ה' בפיך אמת.</p>
<p>3. יט ויאמר אליהו: תני לי את בנך</p>	<p>כג ויתנהו לאמו ויאמר אליהו: ראי חי בנך.</p>
<p>4. ויקחהו מסיקה ויעלהו אל העליה אשר הוא יושב שם וישכבהו על מטתו.</p>	<p>כג ויקח אליהו את הילד וירדהו מן העליה הביתה.</p>
<p>5. כ ויקרא אל ה' ויאמר: ה' אלקי הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה.</p>	<p>כא ויתמדד על הילד שלש פעמים ויקרא אל ה' ויאמר: ה' אלקי תשב נא נפש הילד הזה על קרבו.</p>

הניגודים בין שתי המחציות של פסקתנו, מצויים בכמה רבדים של הסיפור המשלימים זה את זה: ברובד העלילה: מכאן, מוות שאינו מתהפך, תפילה המושבת ריקם, מרירות והתרסה של הכול נגד הכול, במחצית הראשונה; ומאידך - היענות ה' ושמיעה בקול דברי הנביא, חיים מושבים, שמחה כללית ופיוס של הכול עם הכול, במחצית השנייה.

ברובד המילולי בא לידי ביטוי הניגוד שבין שתי המחציות בכך שפעמיים במחצית הראשונה מופיע השרש מו"ת ("להמית את בני" "להמית את בנה") ולעומתו פעמיים במחצית השנייה מופיע השרש חי"ה ("ויחי")

"ראי חי בנך". ועוד: ארבע פעמים במחצית הראשונה מכונה הילד 'בנה' של אמו, ולעומתן ארבע פעמים במחצית השנייה הוא מכונה 'הילד' (על משמעות הדבר עמדנו בסעיף 8 לעיל).

אף השוואת הכינויים של האישה בשתי המחציות, יש בה כדי ללמד על הניגוד ביניהן:

במחצית הראשונה:	(יז) 'האשה בעלת הבית'	(כא) 'האלמנה אשר אני מתגורר עמה'
במחצית השנייה:	(כג) 'אמו'	(כד) 'האשה'

כינוייה מלמדים על מעבר מן התפיסה הרואה אותה אך ורק בהקשר לאליהו ומצוקתו במחצית הראשונה, לתפיסתה כאישיות עצמאית, אשר פתרון מצוקתה **כאם**, והכרתה העצמית **כאישה**, הן הנידונות במחצית השנייה (אף על כך כבר עמדנו בסעיף 2 לעיל).

ברובד הסגנוני הרחב יותר מתאפיינת המחצית הראשונה בשתי שאלות רטוריות הבאות לבטא מתיחות בלתי פתורה. פנייתה של האלמנה לאליהו, ופנייתו שלו אל ה', מסתיימות בסימן שאלה ובמילים זהות: "... להמית את בני?" "... להמית את בנה?". המחצית השנייה לעומת זאת, מתאפיינת בשתי קריאות, שבסופן סימן קריאה: קריאתו של אליהו אל ה': "תשב נא נפש הילד הזה על קרבול!" ופנייתו לאם: "ראי, חי בנך!" שני משפטי הקריאה הללו הם ניגודיהם הסגנוניים והענייניים של שני משפטי השאלה הרטורית שבמחצית הראשונה, בסדר כיאסטי:

ועוד: קיים הבדל ניכר בסימיהן של שתי המחציות: המחצית השנייה מסתיימת במשפט חיווי נינוח שאין כל סימן בסופו, לא לשאלה ולא לקריאה ("... ודבר ה' בפוך אמת"). נינוחותו זו עומדת בניגוד ברור למתיחות שבה מסתיימת המחצית הראשונה ("... הרעות להמית את בנה?").

כל מערכות הניגודים הללו שבין שתי המחציות, במישור העלילה, בהופעת המילים החשובות ובתחום הסגנון, הן תולדה של דבר אחד: השינוי שהתחולל בנפשו של אליהו בעמדו אל מול הילד המת המושכב על מיטתו, ובנותנו אל לבו מי ומה גרם למותו.

המעין בטבלת ההשוואה של שתי מחציות הפסקה שהובאה לעיל, ייווכח על פי ציוני הפסוקים, כי חוץ מההקבלה הראשונה שבאותה טבלה, סדר ההקבלות הוא מהופך. כלומר: לפסוק המוקדם במחצית הראשונה מקביל הפסוק המאוחר במחצית השנייה, ולמאוחר בראשונה מקביל המוקדם בשנייה. דבר זה מעלה במחשבה שמא אף פסקה זו, בדומה לקודמתה (ראה עיון ה7), בנויה כמערכת הקבלות סימטרית סביב ציר מרכזי. הצבת פסקתנו להלן תמחיש, כי אכן כך היא בנויה (אלא שהמבנה הסימטרי אינו מושלם).

ארבע הקבלות ניגודיות במבנה סימטרי זה:

א. דברי ההתרסה של האישה אל אליהו בתחילת הפסקה כשבנה המת בחיקה, ולעומתם, דבריה אליו בסוף הפסקה, שבהם היא מביעה את הכרתה החדשה בו, לאחר שהושב לה בנה החי.

ב. דברי אליהו לאישה בשעה שבנה המת בחיקה ("תני לי את בנך"), ולעומתם, דבריו אליה כשהוא נותן לה את בנה החי ("ראי, חי בנך!").

השורש נת"ן מהפך כיוונו בין שני המקומות: "תני לי את בנך" (המת) - "ויתנהו לאמו" (כשהוא חי).

ג. מעשיו של אליהו בדרכו להחייאת הבן המת, ולעומתם, מעשיו בדרכו להשיבו חי לאמו: "ויקחהו מחיקה" (כשהוא מת) - "ויקח אליהו את הילד" (מעל מטתו, כשהוא חי). "ויעלהו אל העליה" (מת) - "וירדהו מן העליה" (חי).

ד. קריאתו הראשונה של אליהו אל ה', אשר לא נענתה, ולעומתה קריאתו השנייה אשר נענתה (בשתייהן פתיחה זהה: "ויקרא אל ה' ויאמר: ה' אלהי..."). [33]

מה מוסיפה חשיפת המבנה הסימטרי שנוכחנו בו כאן, על מה שידענו על מבנה פסקתנו כבר בתחילת הסעיף, בטרם נחשף מבנה זה? מבנה זה מבליט את הסדר ההפוך של האירועים במחצית השנייה בהשוואה לזו הראשונה. המשברים המופיעים בפסקתנו במחציתה הראשונה, באים בהדרגה לידי תיקון בעקבות השינוי שחל באליהו, אך בסדר הפוך להופעתם: בהופעתם הם מסודרים מן הקל אל החמור, מן המשבר ביחסי אליהו עם האלמנה, ועד למשבר ביחסיו עם אלוהיו, שמיאן לקבל את תלונתו בקריאתו הראשונה אליו. בפתרונם, הם מסודרים מן החמור אל הקל. תחילה מתרפא השבר החמור בין הנביא לאלוהיו, המקבל את תפילתו ונענה לה במאור פנים. כתוצאה מכך, מתרפא אפילו אותו אי אמן כואב שהביעה האלמנה כלפי אליהו, ומתחלף בהצהרת אמן ברורה.

חשיבות נוספת למבנה הפסקה כפי שתיארנו אותו עתה, בהיותו מבליט את הציר המרכזי שלה ומעניק לו חשיבות יתרה כלזו הפסקה. מתברר אפוא כי חמש המילים "וַיִּתְמַדְד עַל הַיֶּלֶד שְׁלֹשׁ פְּעָמִים" מהוות את שיאה של הפסקה. זאת מדוע? משום שבמשפט זה מתואר השינוי הדרמטי שחל באליהו בעצם התרחשותו. שינוי זה הרי הוא המפתח לכל המהפך שחל במחצית השנייה של הפסקה וכפי שביררנו בסעיפים הקודמים.

12. היחס בין מבנה פסקתנו לבין מבנה קודמתה

למבנה הסימטרי של פסקתנו ישנה חשיבות נוספת: מבנה זה יוצר זיקה מעניינת למבנה הפסקה הקודמת - אליהו בשערי צרפת. זיקה זו אינה רק בעצם העובדה ששתי הפסקאות הסמוכות בנויות בדרך דומה של מבנה סימטרי סביב ציר מרכזי. לעובדה זו כשלעצמה חשיבות מועטה, לנוכח המכנה המשותף הרחב שבין שתי הפסקאות בממדי הזמן, המקום והדמויות. לכשנשווה את המבנה הסימטרי של שתי הפסקאות הללו, נגלה כי חל ביניהן היפוך מעניין: מה שהיה בגרעינה של הפסקה הראשונה, הופך להיות למסגרתה החיצונית של השנייה, ומה שהיה במסגרתה של הראשונה נכנס פנימה, סמוך לגרעינה של השנייה. נדגים זאת:

נאום הסירוב התקיף של האלמנה המצוי כציר המרכזי בפסקה הראשונה (והוא דיבורה היחיד באותה פסקה), 'הופך' בפסקה השנייה לשני נאומים שלה המקיפים את הפסקה ויוצרים את מסגרתה, כשבראשון היא מדברת קשות אל אליהו, ובאחרון מדברת אליו דברי פיוס.

דרישות אליהו מן האלמנה בפסקה הראשונה, מקבילות בפסקה השנייה למעשים שהוא עושה בנטילת בנה ובהחזרתו. אלא שבעוד שבפסקה הראשונה דרישות אליהו הן שהולידו את נאום האלמנה (ונאומה חזר וגרם לניסוחן מחדש של הדרישות), הרי בפסקה השנייה נאום האלמנה

הפּוֹתַח, הוּא שְׁהוֹלִיד אֶת מַעֲשֵׂיו שֶׁל אֱלֹהֵיו. בְּאוֹמְרוֹ לֵה "תִּנֵּי לִי אֶת בֶּנְךָ" אֵין אֱלֹהֵיו 'דּוֹרֵשׁ' מִן הָאֱלֹמְנָה, אֲלֵא מִגִּיב עַל תְּבִיעַתָּה כִּלְפֵי. אֱלֹהֵיו, הַתּוֹבֵעַ מִן הָאֱלֹמְנָה בַּפְּסָקָה הָרֵאשׁוֹנָה, הוֹפֵךְ לֵהיִוֵּת הַנִּתְבַּע שֶׁלָּהּ בַּשְּׁנִיָּה.

מִסְגֵּרְתָּה הַחִיצוֹנִית שֶׁל הַפְּסָקָה הָרֵאשׁוֹנָה הִיא בְּדַבְרֵי ה' שֶׁנֶּאֱמַר לֵאֱלֹהֵיו, הַמִּתְגַּשֵּׁם לֵלֵא כֹל עֵיכוּבִים בְּסוּפָה שֶׁל הַפְּסָקָה. בַּפְּסָקָה הַשְּׁנִיָּה 'נִכְנַסְתָּ' מִעֵרַכְתָּ הַיַּחֲסִים שֶׁבֵּין הַנְּבִיא לֵאֱלֹהֵיו קָרֹב לַגֵּרֵעִין הַפְּסָקָה, וְהִיא מְקִיפָה אֶת הַצִּיר הַמֵּרְכָזִי מִשְׁנֵי צַדָּיו. אֲלֵא שְׁגַם כִּאֵן יֵשׁ שִׁינוּי פְּנִימִי: לֵא ה' הוּא הַדּוֹבֵר אֶל אֱלֹהֵיו וּמְקִיִּים לוֹ אֶת הַבְּטַחְתּוֹ, אֲלֵא אֱלֹהֵיו הוּא הַפּוֹנֵה אֶל ה' בְּתַפִּילָּה, וְה' נִעֲנֶה לְתַפִּילְתּוֹ לְבִסּוּף.

מֵה פֶּשֶׁר 'מִעֵרַכְתָּ הַיַּחֲסִים' הַזֹּאת בֵּין שְׁתֵּי הַפְּסָקוֹת הַצְּמוּדוֹת, הַיַּחֲסִים הַמְּצוּיִים בְּמִסְגֵּרְתָּה סְפָרוֹתִית-מִבְּנִית דּוּמָה, אֲשֶׁר נִרְאָה כִּי נּוֹעֵדָה לְהַבְלִיטֵם? הַתְּשׁוּבָה הִיא כִּי 'הַיַּפּוֹךְ הַמְּבִנִים' רּוֹמֵז לְכַךְ שֶׁשְׁתֵּי הַפְּסָקוֹת הַלָּלוּ אֵכֵן הַפּוֹכוֹת זֶז מִזֶּז מִבְּחִינַת הַנוֹשֵׂא הַמְּשׁוֹתֵף לְשְׁתֵּיהֶן. נוֹשֵׂא זֶה הִרִי הוּא הַבְּצוּרָה וְהוּוִיכּוֹחַ עִם אֱלֹהֵיו אֹדוֹת הַתְּמַשְׁכוֹתָהּ.

הַאֲמַצְעִים לְנִיהוּלוֹ הוּוִיכּוֹחַ, זֵהִים בְּשְׁתֵּי הַפְּסָקוֹת: הָאֱלֹמְנָה מִשְׁמַשֵּׁת בְּשְׁנֵי הַמְּקוֹמוֹת שְׁלּוּחַת ה' לְהַאֲשִׁים אֶת אֱלֹהֵיו בְּאַחֲרִיוֹת לְמִצּוֹקְתָּהּ (גַּם כִּשֶׁהִיא עוֹשֶׂה זֹאת בְּלֹא יוֹדְעִין אוֹ בְּלֹא הַבֵּן). הַמִּצּוֹקָה הַמִּתְגַּלָּה בְּשְׁנֵי הַמְּקוֹמוֹת הִיא תּוֹלְדַת הַבְּצוּרָה הַנִּמְשַׁכְתָּ, וְהִיא מַעֲמִידָה אֶת אֱלֹהֵיו בְּנִיסוּיִן כְּפוֹל: נִיסוּיִן מוֹסְרִי - בְּהַצְבִּיעָה עֲלָיו כְּעַל הָאַחֲרָאִי לְהַבְּאֵת הַסִּבֵּל לְעוֹלָם, וְנִיסוּיִן אִישִׁי - בְּכַךְ שֶׁהִיא דּוֹחֶקֶת אֶת אֱלֹהֵיו מִן הָאַפְשָׁרוֹת לְמִצּוֹא לְעַצְמוֹ פְּתָרוֹן לְקִיוְמוֹ בַּעַת הַבְּצוּרָה.

אוֹלָם לְמֵרּוֹת הַדְּמִיוֹן הַרְבֵּי, הַפּוֹכוֹת שְׁתֵּי הַפְּסָקוֹת הַלָּלוּ זֶז מִזֶּז בְּעִיקָר הַגְּדוּל: **בְּתוֹצָאָה** שֶׁל הוּוִיכּוֹחַ הַמִּתְקִיִּים בְּהֵן. בְּרֵאשׁוֹנָה 'נִיצַח' אֱלֹהֵיו כְּבִיכּוֹל. הַפְּסָקָה מַעֲוֹצֵבֶת סְבִיב נְאוּם הַקְּטָרוֹג שֶׁל הָאֱלֹמְנָה, וְהִיא בָּאָה לְהַרְאוֹתָנוּ כִּי צִד הַתְּגַבֵּר אֱלֹהֵיו עַל 'מִכְשׁוֹל' נְאוּמָה, וְכִי צִד פֶּעַל עַל מִנַּת לְזָכוֹת בְּשָׁנָה שֶׁל 'דּוּ-קִיוּם מֵאוֹזֵן' עִם הָאֱלֹמְנָה וְעִם דְּבַר ה' שֶׁהַעֲמִידוֹ בְּנִיסוּיִן. עַל כֵּן בַּפְּסָקָה זֶז אֱלֹהֵיו הוּא הַדּוֹרֵשׁ מִן הָאֱלֹמְנָה, וְעוֹמֵד עַל דְּרִישׁוֹתָיו אֵף לְאַחַר נְאוּם הַסִּירוֹב וְהַקְּטָרוֹג שֶׁלָּהּ. בַּפְּסָקָה זֶז מִמְצָה אֱלֹהֵיו אֶת 'זְכוּיוֹתָיו' לְפָנָיו ה', וְגוֹזֵר עַל נֶס אֲשֶׁר יֵאֲפֶשֶׁר אֶת הַמִּשְׁךְ קִיוְמוֹ בַּעַת הַבְּצוּרָה, וְאֶת הַמִּשְׁךְ הַיִּמְלִטוֹתָיו מִן הוּוִיכּוֹחַ עַל דְּרָכּוֹ.

בַּפְּסָקָה הַשְּׁנִיָּה תִּמּוּ הָאַפְשָׁרוֹת שֶׁל אֱלֹהֵיו לְהַיִּמְלֵט מִן הוּוִיכּוֹחַ. הַפְּסָקָה **פּוֹתַחַת** הַפְּעַם בְּנְאוּם קְטָרוֹג שֶׁל הָאֱלֹמְנָה, וְהִיא בָּאָה לְהַרְאוֹת כִּי צִד אֱלֹהֵיו, הַנִּתְבַּע עַל יְדֵיהֶם זֵאת הַפְּעַם, הוֹלֵךְ וְנִסּוּג מִעֲמַדְתּוֹ הַתְּקִיפָה שֶׁבַּפְּסָקָה הַקּוֹדְמָה, עַד לְהַתְּמוֹדְדוֹתָיו עַל הַיֵּלֵד וְעַד לְתַפִּילְתּוֹ הַשְּׁנִיָּה אֶל ה'. צִירָה הַמֵּרְכָזִי שֶׁל הַפְּסָקָה הַפְּעַם, אֵינוֹ הַתְּבִיעָה כִּלְפֵי אֱלֹהֵיו (כְּבַפְּסָקָה הַקּוֹדְמָה), אֲלֵא הַיַּעֲנוּת לְתַבִּיעָה זֶז. מִסְגֵּרְתָּה הַפְּסָקָה אֵינָה הַפְּעַם, כִּי צִד הַצְּלִיחַ אֱלֹהֵיו לְגַבּוֹר עַל הַתְּבִיעָה כִּלְפֵי (כְּבַפְּסָקָה הַקּוֹדְמָה), אֲלֵא: **מֵה הִבִּיאוּ לְשִׁינוּי עֲמַדְתּוֹ**, וְמֵה הִיוּ הַתּוֹצָאוֹת שֶׁל שִׁינוּי עֲמַדְתּוֹ.

נִדְמָה כִּי שׁוּב נּוֹכַחְנוּ, עַד כֵּמָה מֵהוּוֵה מִבְּנֵה הַסִּיפּוֹר עֵיצוֹב נְאֻמָּן לְרַעִיוֹנוֹתָיו, כִּךְ שֶׁהַהֲלִיכָה מִן הַפְּרִטִים שֶׁבְּסִיפּוֹר אֶל מִסְגֵּרְתּוֹ הַמְּבִנִית, אוֹ מִן הַמִּסְגֵּרָה אֶל הַפְּנִים, מוֹבִילָה אֶת הַלּוֹמֵד וְאֶת הַמַּעֲיִין אֶל אוֹתוֹ מִחוּז חֶפֶץ.

13. נספח: השוואת סיפורי ההחייאה של אליהו ושל

אלישע

בנספח זה נעסוק בהרחבה בהשוואת שני סיפורי ההחייאה שבספר מלכים - סיפורנו שבו מחייה אליהו את בן הצרפית והסיפור המקביל לו (מל"ב ד') שבו מחייה אלישע תלמידו את בן השונמית.

א. מערכת היחסים בין האישה לנביא בכל אחד מן הסיפורים

גם האלמנה הצרפית וגם האישה השונמית האשימו את איש האלוהים המתגורר בעליית ביתן, ואשר נהגו בו הכנסת אורחים, באחריות לשברון הלב שנגרם להן במות בן היחיד. אולם קווי הדמיון הברורים בין שני הסיפורים, אין בהם כדי לטשטש את השוני המהותי שביניהם.

יחס האישה לנביא

האישה השונמית אינה מאשימה את אלישע באחריות למות בנה, אלא על כך שנתנו לה בלא שביקשה, ובכך גרם בעקיפין לאכזבה המרה שבמותו:

מל"ב
ד',
כח
ותאמר: השאלתי בן מאת אדני, הלא אמרתי לא תשלה אתי!

האלמנה הצרפית, לעומת זאת, מאשימה את אליהו בפירוש באחריות למות בנה:

יח באת אלי להזכיר את עוני ולהמית את בני!

סיפורה של השונמית, מתחילתו ועד סופו, הוא סיפור של אמונה גדולה באיש האלוהים, בקדושתו ובכוחו לחולל נסים. תלונתה שהתלוננה בפני אלישע, אינה בגדר הבעת אי אמון בו וקריאת תיגר כנגדו, אלא אדרבה: היא בגדר דרבון לאיש האלוהים שיחוש אחריות לפעול לתיקון המצב. על כן היא באה אליו להר הכרמל, על מנת להשיבו לביתה שיפעל להשיב את בנה לחיים:

מל"ב
ד',
ל
ותאמר אם הנער: חי ה' וחי נפשך אם אעזבך, ויקם וילך אחריה.

האלמנה הצרפית, לעומתה, מבטאת בהאשמתה את אליהו על מות בנה אי אמון בו. זאת אנו למדים מתגובתה האחרונה, כשהשיב לה אליהו את בנה החי. אז אמרה:

כד עתה זה ידעתי כי איש אלהים אתה ודבר ה' בפיך אמת.

משמע: קודם לכן, בעת שהתלוננה כנגדו, לא סברה כי דבר ה' בפיו אמת (ראה סעיף 10 לעיל).

תלונתה-התרסותה של הצרפית כנגד אליהו המצוי בביתה הפוכה ממש ממטרתה של השונמית בתלונתה, והיא נועדה לנמק את דרישתה ממנו לעזוב את ביתה:

יח מה לי ולך איש האלהים...

וכבר ביארנו לעיל (סעיף 2ג), כי משמעה של קריאה זו הוא בקשה לניתוק מגע ולהסתלקותו של המפריע.

משמע, בשני הסיפורים הללו מעוצבות שתי מערכות יחסים הפוכות בתכלית בין האישה-האם השכולה לבין הנביא שכנגדה.

מעשי האם

מכאן להבדל במעשי שתי האימהות: השונמית אשר צפתה את יכולתו של אלישע להשיב את בנה לחיים, ולשם כך כיוונה את כל מעשיה, מגלה זאת כבר במעשיה הראשונים.

מל"ב

ותעל ותשכבהו על מטת איש האלהים ותסגר בעדו ותצא.

ד',
כא

לעומתה, האלמנה הצרפית, אשר באה אל אליהו על מנת לקרוא אליו שיעזוב את ביתה, אינה מעלה על דעתה כי יש ביכולתו או ברצונו של איש אלוהים מחמיר זה להחיות את בנה. היא מחזיקה את בנה המת בחיקה, כעדות מרשיעה המאשרת את תלונתה כנגד איש האלוהים האחראי למותו.

אליהו, לא רק שאינו מתבקש על ידה לפעול להשבתו לחיים, אלא שיזמתו לעשות כן נתקלת כנראה באי אמון מצדה, ואולי אף בסירוב לשתף פעולה:

יט ויאמר אליה: תני לי את בנך ויקחהו מחיקה...

לא נאמר 'ותתן לו', אלא 'ויקחהו'. משמע שהאישה אינה מאמינה באליהו ואינה ממהרת להפקיד בידיו את גופת בנה.

בהמשך נאמר:

ויעלהו אל העליה אשר הוא ישב שם וישכבהו על מטתו.

והניגוד למעשה השונמית, שעשתה פעולות אלו בעצמה, בולט:

מל"ב

ותעל ותשכבהו על מטת איש האלהים.

ד',
כא

יחס הנביא לאישה ותגובתה על קבלת הבן החי

בהתאמה להבדל שראינו ביחסן של שתי הנשים הללו לנביאים שמולן, כך נבדלים שני הנביאים ביחסם לנשים שלמולם, הן לפני החיאת הבנים והן לאחר מכן.

אצל אליהו ניכרת השתדלות רבה לפייס את האלמנה ולזכות מחדש באמונה. ראינו כבר את המעשים שעשה ביזמתו: הוא נטל את הבן המת מחיק אמו, העלהו בעצמו אל עלייתו והשכיבהו על מיטתו. לאחר שהחייה אותו בתפילתו ובמעשיו שעשה, פועל אליהו, שוב בעצמו, פעולות הפוכות:

כג ויקח אליהו את הילד וירדהו מן העליה הביטה ויתנהו לאמו.

כג

בהמשכו של פסוק זה מובא דברו של אליהו במוסרו את הילד החי לאמו, דבר שניכרת ממנו שמחתו הרבה, או מוטב, שותפותו המלאה בשמחתה שלה:

ויאמר אליהו: ראי סי בְּנֵךְ!

ואכן, מאמציו נשאו פרי, והאישה מזכה אותו בתגובה המביעה אמון ושינוי יחס כלפיו.

אלישע, אשר שב לבית השונמית כשהוא מושבע על ידה לעשות כן (זאת לאחר שניסה לסייע בידה באמצעות גיחזי וללא נוכחותו!) נכנס לעליית הבית "וְהִנֵּה הַנְּעָר מֵת מְשֻׁכָּב עַל מִטָּתוֹ" (פסוק לב). לאחר החייאת הבן, אין אלישע מזדרז להשיבו לאמו, ואף אינו עושה כן בעצמו. האם שהעלתה את בנה לעליית איש האלוהים נקראת להורידו משם. לא אלישע יורד מן העלייה הביתה, אלא השונמית היא העולה אליו:

מל"ב
ד', לו
וַיִּקְרָא אֶל גִּיחְזִי וַיֹּאמֶר: קְרָא אֶל הַשְּׂנַמִּית הַזֹּאת
וַיִּקְרָא וַתָּבוֹא אֵלָיו.

גם בהמשכו של פסוק זה מובא דברו של הנביא, אך אל מול קריאת השמחה של אליהו "רְאִי סִי בְּנֵךְ" בולטת הוראתו הצוננת של אלישע:

ויאמר: שאי בְּנֵךְ.

שלא כמו האישה הצרפית, אשר ביטאה את הכרתה החדשה באליהו לאחר שהשיב לה את בנה החי, לא הוציאה השונמית מילה מפיה כשקיבלה את בנה:

מל"ב
ד', לז
וַתָּבֹא וַתִּפֹּל עַל רַגְלָיו וַתִּשְׁתַּחֲוֶה אֶרְצָה וַתִּשָּׂא אֶת בְּנֵהָ
וַתִּצָּא.

זאת משום שלא נשתנה דבר ביחסה הבסיסי לאלישע. הרי היא צפתה מראש שכך יהיה, על כן מסתפקת היא בהודאה דמומה זו (ואולי נובע הדבר גם מיחסו של אלישע כלפיה...).

ההבדל הגדול הזה בין שתי מערכות היחסים שבין הנביא לאישה העומדת מולו בכל אחד מן הסיפורים נובע מן ההבדל המהותי בין שניהם: בסיפורנו משמשת האישה שלוחה שלא מדעת של ה' בביקורת על אליהו ובמאמץ להביאו לשינוי עמדתו ביחס לבצורת הממושכת. מכאן המתח המאפיין את היחסים בינה לבין הנביא ומכאן שינוי יחסה אל הנביא לאחר שחל בו עצמו השינוי.

האישה השונמית לעומת זאת, היא דמות ראשית בסיפור שבו היא עומדת אל מול אלישע. תפקידה בסיפור אינו לשנות את הנביא ולבקר את מעשיו, אדרבה, היא מעריצה גדולה שלו ומאמינה ביכולתו המופלאה. תפקידה בסיפור הוא להשתנות בעצמה במה שנוגע לאימהותה לבנה. [34]

ב. החייאת הבן על ידי אליהו ועל ידי אלישע - ההבדלים ומשמעותם
לצורך השוואת מערכות היחסים שבין הנביא לבין האם העומדת מולו, היה עלינו להשוות את המסגרת של שני סיפורי ההחייאה. עתה נשלים את מעשינו בהשוואת הגרעין של שני הסיפורים, היינו תיאור ההחייאה עצמו (פסוקים יט-כב בפרקנו, ופסוקים כט-לה במל"ב ד'). בשני המקומות מתייחד הנביא בעלייתו עם הילד המת המושכב על מיטתו, בעוד האם נשארת בבית למטה, ובשניהם מכיל תיאור ההחייאה שלושה

- תפילת הנביא לה'
- פעולה מעשית של מגע עם הילד המת
- תחיית הילד

ועוד צד שווה בין שני הסיפורים: בשניהם נסיונו הראשון של הנביא להחיות את הילד אינו עולה יפה.

עד כאן הצדדים השווים בין שני התיאורים. במה הם נבדלים?

בין שני התיאורים הללו מתהפך היחס בין תפילתו של הנביא לה' לבין פעולתו המעשית להחייאת הבן. כתוצאה מהיפוך זה, שונה גם אופיו של המרכיב השלישי, תיאור תחיית הילד, בכל אחד מן הסיפורים. ובעצם, היפוך זה קובע את אופיו השונה לגמרי של כל אחד משני תיאורי ההחייאה בשלמותו. בטרם נפרש את דברינו נציג טבלת השוואה זו:

אליהו	אלישע
<p>(לא) וגחזי עבר לפניהם וישם את המשענת על פני הנער ואין קול ואין קשב... ויגד לו לאמר: לא הקיץ הנער.</p>	<p>(כ) ויקרא אל ה' ויאמר: ה' אלהי הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה.</p>
<p>(לב) ויבא אלישע הביתה... (לג) ויבא ויסגר הדלת בעד שניהם ויתפלל אל ה'.</p>	<p>(כא) ויתמדד על הילד שלוש פעמים</p>
<p>(לד) ויעל וישכב על הילד, וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפו ויגהר עליו ויחם בשר הילד. (לה) וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה ויעל ויגהר עליו ויזורר הנער עד שבע פעמים</p>	<p>תפילה מעשה</p> <p>(כב) ויקרא אל ה' ויאמר: ה' אלהי תשב נא נפש הילד הזה על קרבו.</p>
<p>תחיית הילד</p>	<p>תחיית הילד</p>
<p>ויפקח הנער את עיניו.</p>	<p>ויתשב נפש הילד על קרבו ויחי.</p>

אמנם שני הנביאים התפללו אל ה'. אולם בתיאור אלישע, מסתפק הכתוב בציון עצם העובדה שהתפלל, ולכך הוא מקדיש שלוש מילים, ואינו מוסר את תוכן תפילתו. מכאן ואילך לא שב הסיפור עוד לנושא זה. נראה כי תפילתו של אלישע אינה עניין מרכזי כלל בנס ההחייאה, והוא

נושא אותה רק כפתיחה למעשה ההחייאה, משום שנס כה חריג מחייב הקדמת תפילה לפניו (וזוהו אולי אחד הלקחים מכישלון גיחזי להחיות את הילד).

עד כמה שונה הדבר בתיאור ההחייאה שעל ידי אליהו! קריאתו אל ה' היא העניין המרכזי בתיאור הנס. לא תפילה אחת נושא אליהו, אלא **שתיים**. התפילה הראשונה לא השיגה את מטרתה והילד נותר מת, ועל כן חידש אליהו את תפילתו בשנית במילים אחרות. הכתוב מתאר את שתי התפילות כ'**קריאה** אל ה' '. לשון זו מלמדת על אופייה של תפילתו שאינה פורמאלית, אלא מביעה את מצוקתו של המתפלל. אין הכתוב מסתפק בציון עצם העובדה שאליהו התפלל, כפי שעשה אצל אלישע, אלא הוא מביא את לשון של שתי התפילות במלואה. וכך, לעומת **שלוש** מילים המוקדשות לתפילתו של אלישע, אנו מוצאים **שלושים** מילים המוקדשות לכך בסיפור על אליהו.

הפוך הדבר בתיאור הפעולות המעשיות שעשו שני הנביאים. מעשיו של אליהו ביחס לילד מתוארים **בחמש** מילים: "וַיִּתְמַדְד עַל הַיֶּלֶד שְׁלֹשׁ פְּעָמִים".

לעומת זאת, בסיפור על אלישע מתוארות בפירוט רב **שתי** פעולות מעשיות ביחס לילד. הראשונה היא המעשה שעשה גיחזי במצות רבו - ששם את משענת אלישע על פני הנער. פעולה זו לא השיגה את מטרתה - "לא הקיץ הנער", ועל כן פעל אלישע בעצמו (לאחר שהתפלל) פעולה מעשית ביחס לנער, וזו מקבילה עקרונית לפעולתו של אליהו שהתמודד על הילד. אלא שהמעשה שעשה אלישע מתואר לפרטי פרטיו, ולא פעם אחת הוא מתואר, אלא פעמיים:

מל"ב	
ד',	וַיַּעַל וַיִּשְׁכַּב עַל הַיֶּלֶד... וַיִּגְהַר עָלָיו
לד	וַיִּשְׁב... וַיַּעַל וַיִּגְהַר עָלָיו
לה	

כפילות זו בתיאור המעשים שעשה אלישע, עומדת בהקבלה ניגודית לכפילות בתיאור תפילתו של אליהו:

כ	וַיִּקְרָא אֶל ה' וַיֹּאמֶר: ה' אֱלֹהֵי...
כא	וַיִּקְרָא אֶל ה' וַיֹּאמֶר: ה' אֱלֹהֵי...

אמנם בפועל גם אליהו עשה את מעשיו **שלוש פעמים**, אולם הכתוב מסתפק בציון מספר זה, ואינו מתאר אפילו התמודדות אחת של אליהו על הילד לפרטיה. אצל אלישע מתוארות גהירותיו על הילד פעמיים, תוך פירוט מעשיו, ואף תוצאותיהן ההדרגתיות מתוארות: תחילה (לד) "וַיִּחַם בְּשַׂר הַיֶּלֶד", ואחר כך (לה) "וַיִּזְרַר הַנֶּעַר" (- ויתעטש). מספר גהירותיו של אלישע הוא, כמצוין בכתוב: "**עַד שִׁבְעַ פְּעָמִים**", ואף כאן בולט הריבוי בהשוואה להתמודדותו המשולשת של אליהו על הילד.

כתוצאה מהבדלים אלו, מתבאר הטעם להבדל במרכיב השלישי שבשני התיאורים - תחיית הילד. כיוון שאצל אליהו, התפילה היא הדומיננטית בנס ההחייאה, מתוארת תחיית הילד **כהיענות ה' לתפילתו**:

כב וַיִּשְׁמַע ה' בְּקוֹל אֱלִיָּהוּ.

ואף התיאור הריאלי של התחייה, מכון מבחינה לשונית לתפילתו (השנייה) של הנביא:

התפילה: **כא** תִּשָּׁב נָא נֶפֶשׁ הַיֶּלֶד הַזֶּה **על קרבו.**
ההיענות: **כב** וּתִשָּׁב נֶפֶשׁ הַיֶּלֶד **על קרבו וַיְחִי.**

לעומת זאת, בתיאור החייאת הילד על ידי אלישע אין כל זיקה בין תיאור תחייתו בפועל לבין תפילתו של אלישע שפתחה את התהליך. מאידך, מדגיש תיאור תחיית הנער את הביטוי המעשי הפיזי של תחייתו:

מל"ב
ד',
לה
וַיִּפְקַח הַנֶּעֶר אֶת עֵינָיו.

וכך מעמיד הכתוב את תחייתו בזיקה ברורה **למעשיו של אלישע** בגהירתו על הנער: "וַיִּשֶׁם... **וַעֲיָנִיו עַל עֵינָיו**". פקיחת עיני הנער כשלב הסופי בתחייתו, מתקשרת לשלבים הקודמים **במעשיו של אלישע**: גהירתו הראשונה על הנער הביאה לידי "וַיִּחַם בְּשֵׁר הַיֶּלֶד". גהירתו עליו בהמשך הביאה לידי "וַיִּזְוַר הַנֶּעֶר", ואילו לאחר הפעם השביעית נשלם תהליך ההחייאה "וַיִּפְקַח הַנֶּעֶר אֶת עֵינָיו".

מה משמעותם של הבדלים כה ברורים בין שני תיאורי ההחייאה המצויים במסגרת כללית דומה? נדמה כי אין צורך במאמץ ניכר כדי להגיע לתשובה: בכל אחד מתיאורי ההחייאה מעוצבת התמודדות של הנביא, שעל מנת להצליח בה הוא חייב לגייס את כוחותיו. ההבדל ביניהם הוא בשאלה **עם מי** מתמודד הנביא: אליהו מצוי בהתמודדות עם ה', ואילו אלישע מצוי בהתמודדות עם הנער המת עצמו.

סיפור ההחייאה של אלישע אינו קשור במתיחות כלשהי בין הנביא לבין אלוהיו. לפיכך אין תפילתו של אלישע אל ה' מובלטת כלל בתיאור ההחייאה. מאידך, ברור כי אלישע נושא באחריות מסוימת למות הילד הזה, אשר נולד בגזרתו ואשר את דבר מותו העלים ממנו ה' (שם פסוק כז). תיאור החייאתו של הילד על ידי אלישע הוא תיאור התמודדותו של הנביא עם האחריות הזאת כלפי הילד. כאשר שלח אלישע את גיחזי להחיות את הילד לא הצליח המעשה - משום שלא הייתה בו קבלת אחריות של הנביא על הילד ועל קיומו. **מעשיו של אלישע** בגהירתו על הילד, באים לבטא את יחסו החדש, העדכני, אל ילד זה, והם מביעים נטילת אחריות, פריסת חסות של הנביא על הילד. בשימו "פִּיּו עַל פִּיּו וַעֲיָנִיו עַל עֵינָיו וְכַפִּיּו עַל כַּפּוֹ" נותן הנביא מנשמת החיים שלו עצמו אל גופו של הילד ('וכל הנופח - משלו הוא נופח'[35]). לפיכך מודגשים בתיאור זה דווקא מעשיו של הנביא, המחייבים מאמץ ניכר ומתמשך מצדו, משום שבהם מצויה ההתמודדות עם בעייתו של הסיפור: מותו של הילד הנובע בין השאר ממחדליו של אלישע ביחסו לילד זה ולאמו.[36]

סיפור ההחייאה על ידי אליהו מהווה התמודדות בין הנביא לאלוהיו, על כן עיקרו של תיאור ההחייאה הוא **בתפילותיו של הנביא אל ה'**. הבעיה המעוצבת בתיאור זה אינה בין אליהו לבין הנער המת, וגם לא בין אליהו לאמו (זאת, אף שתיאור המסגרת של נס ההחייאה מלמד על רצונו העז של אליהו לרצות את האם). בתיאור ההחייאה מעוצב מתח ברור בין הנביא לאלוהיו, ועל כן נצרך אליהו לתפילה השנייה, לאחר שהראשונה לא נענתה. רק התפילה השנייה היא שזכתה ל"וַיִּשְׁמַע ה' בְּקוֹל אֱלֹהֵיו". ואכן, תיאור ההיענות בפועל מתואם לשוניית דווקא עם תפילתו השנייה של אליהו, כפי שהראינו לעיל.

[1] **הדמויות** - אליהו, האלמנה ובנה. בפסקה הקודמת אין הבן נוכח אלא ברקע הסיפור. נוכחותו בפסקתנו, כשהוא חי או מת, היא עניין מרכזי בעלילה, ואף על פי כן גם בה אין הבן דמות פעילה אלא אובייקט בלבד.
הזמן - "אחר הדברים האלה" - אחר "ותאכל היא והוא וביתה ימים" (פסוק טו).
המקום - בית האלמנה בצרפת.

[2] רשימת מילים אלו (שבע מספרן) הובאה לעיל בעיון ה-1.

[3] רק הציורוף 'דבר ה' ' המופיע פעמיים בכל אחת מן הפסקאות הקודמות, חוזר ומופיע בסיומה של פסקתנו (כד): "ודבר ה' בפיר אמת". קישור זה שבין שלוש הפסקאות על ידי הציורוף 'דבר ה' ' , אף שהוא נוגע ישירות לדמות העומדת במרכז כל השלוש, דמותו של אליהו, אינו נראה בשלב זה נוגע בנושא המרכזי של הסיפור השלם: הבצורת.

[4] לפיכך חסרים בפסקתנו הציורוף 'דבר ה' ' בראשה והפועל 'הלך'. פועל זה משמש כאחת המילים המקשרות בין שתי הפסקאות הקודמות (ראה הערה 2), והוא מצוי בשתייהן הן בצו ה' לאליהו, והן בתיאור קיומו על ידי הנביא.

[5] מילות הפתיחה "וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" משמשות אמנם בכמה מקומות במקרא (בעיקר בספר בראשית) כציון פורמלי לתחילתו של סיפור חדש המצוי בתוך מחרוזת סיפורים. אולם יש לשים לב כי הבחירה בלשון פתיחה זו (מבין כמה לשונות אפשריות אחרות הרווחות במקרא, כגון 'ויהי היום' ועוד) מדגישה דווקא את זיקתו הכרונולוגית של סיפור זה למה שקדם לו. על כן בצדק רגילים חז"ל והפרשנים שהלכו בעקבותיהם לשאול: אחר אלו דברים? (ראה לדוגמה רש"י לבראשית ט"ו, א).

[6] ראה נ' ליבוביץ, "כיצד לקרוא פרק בתנ"ך", בתוך: 'נפש ושיר', ירושלים תשי"ד, עמ' ק-קא, ולאחרונה בספרה 'ללמוד וללמד תנ"ך', ירושלים תשנ"ה, עמ' 9-10. וראה מה שהוספנו על דבריה בספרנו 'עיונים בפרשות השבוע', ירושלים תשס"ב, כרך א עמ' 57-55.

[7] ואלו הן: שופטים י"א, יב; שמ"ב ט"ז, י; שם י"ט, כג; מל"ב ג', יג; דה"י ב"ה, כא.

[8] את התהליך הזה תיארו בעיון ד3. ועיין בהמשך הדברים כאן ובהערה 10.

[9] מותו של בן הצרפית לאחר מחלה הדרגתית, אינו כמו מותו של בן השונמית שבא עליו ועל אמו בתוך זמן קצר מאד (מל"ב ד', יט-כ).

[10] תהליך המוות המקיף כולו, הבא בעקבות הפסקת הגשמים, והפוגע בחי ובצומח, הן אלו המטופחים בידי האדם והן אלו המתקיימים בטבע, מתואר להפליא בנבואת ירמיהו י"ד, א-ו:

(א) אֲשֶׁר הָיָה דְבַר ה' אֵל יִרְמְיָהוּ עַל־דְּבָרֵי הַבְּצֻרוֹת :	
(ב) אֲבָלָה יְהוּדָה, וְשַׁעֲרֵיהָ אֲמַלְלוּ, קְדְרוּ לְאַרְצָךְ	וְצֹחַת יְרוּשָׁלַם עָלְתָה .
(ג) וְאֲדָרְיָהֶם שָׁלְחוּ צַעֲוִירֵיהֶם [צְעִירֵיהֶם קָרִי] לְמַיִם	בָּאוּ עֲלֵגְבִים לֹא מְצָאוּ
שְׁבוּ כְלִיָּהִם רִיקָם	מֵיִם
(ד) בְּעִבּוֹר הָאֲדָמָה חֲתַפְכִּי לֹא הִיָּגְשָׁם בְּאֶרֶץ	בָּשׂוּ וְהִקְלְמוּ וְחָפוּ רֵאשָׁם
(ה) כִּי גַם אֵילַת בְּשָׂדֶה יִלְדָה וְעָזוּב	בְּשׂוֹאֲקָרִים חָפוּ רֵאשָׁם .
(ו) וּפְרָאִים עָמְדוּ עַל שְׁפֵיפִים, שְׁאָפוּ רוּחַ פְּתָנִים, כָּלוּ עֵינֵיהֶם	כִּי לֹא הָיָה דָּשָׁא .
	כִּי אֵין עֶשֶׂב

בפסוק ג מתוארים בעלי העדרים (ה'אדירים') שאינם מוצאים, לא הם ולא צעיריהם, מים לבעלי החיים שבעדריהם, ובפסוק ד מתואר שברונם של האיכרים שאדמתם יבשה מחוסר גשם. תגובתם של שני 'הסקטורים' הללו היא "בושו... חפו ראשם". שים לב למילים "כי לא היה גשם בארץ" שבפסוק ד, המצויות גם בפסוק ז בפרקנו. בפסוקים ה-ו מתוארות תגובות של אילת-השדה והפראים (חמורי הבר) על חסרון המרעה הטבעי שחיהם תלויים בו.

[11] המילים המקשרות בין שתי הפסקאות הראשונות, כגון 'לחם' 'שתה' ועוד כיוצא בהן, אינן מתאימות לפסקתנו, כיוון שבה לא נידונה בעיית ההתמודדות עם קושי הבצורת, אלא עם התוצאה הסופית שלה: המוות.

[12] חז"ל פירשו את דבריה כמכוונים לעצם נוכחותו של אליהו בביתה (בראשית רבה נ, יא): "עד שלא באת אצלי, היה הקב"ה רואה מעשי ומעשי אנשי עירי, והיו מעשי רבים על אנשי בני עירי והייתי צדקת ביניהם. עכשיו שבאת אצלי, 'באת אלי להזכיר עוני ולהמית את בני'".

[13] נוסח דבריו של אליהו נראה כתלונה על מה שאירע בעבר, ברעה שהביא ה' על האלמנה להמית את בנה. אולם ההקשר שבו קורא אליהו אל ה', לאחר שהשכיב את הילד המת על מטתו, מחייב לראות בדבריו תפילה המכוונת לעתיד. לפיכך מנסח רד"ק את הבקשה המשתמעת בדברי אליהו: "לא תחייהו בזכותי, שאני מתגורר עמה?".

[14] כמובן צריך לציין, כי מותו של בן האלמנה אינו סותר ממשית את מה שהובטח לאליהו שנה לפני כן (ט) "הִנֵּה צִיְתִי שָׁם אִשָּׁה אֶלְמָנָה לְכַלְפֶּלֶךְ". תיאורטית, לא הייתה מניעה לכך שהאלמנה תמשיך לכלכל את אליהו גם לאחר מות בנה.

[15] דבר זה יש בו קושי לדידנו: ביחס לאירועים, המהווים טיעונים בוויכוח עמו בשתי הפסקאות הקודמות שבסיפור, הגיב אליהו, במשתמע, תגובה שיש בה התרככות. אולם באמת אף כאן, עתידה תגובתו של אליהו להשתנות (בתפילתו השנייה).

[16] זוהי פרפרזה על פירוש רש"י לויבש הנחל: "כדי שידע צורך הגשמים ויטריח לגלות, שהיה קשה בעיני הקב"ה שישאל שריון ברעב". כזכור מעיון ד, הרחיב ר"ש לניאדו את פירוש רש"י זה והחיל אותו על כל סיפור נחל כרית.

[17] גם בעל המצודות ומלבי"ם פירשו את דברי אליהו בדרך דומה, אם כי אינה זהה לחלוטין.

[18] בעובדה שהמילים "וַיִּתְמַדְד עַל הַיֶּלֶד שְׁלֹשׁ פְּעָמִים" מצויות בפתיחת הפסוק המתאר את תפילתו השנייה של אליהו, ולא כסיום הפסוק הקודם המתאר את תפילתו הראשונה, אין די. יש לחתור לראיות לשוניות וענייניות שיכריעו את הספק שהעלינו.

[19] סיפור החייאת בנה של אישה שבביתה התגורר נביא חוזר בהמשך ספר מלכים אצל אלישע הנביא, תלמידו של אליהו. בנספח לעיון זה נערוך השוואה מדוקדקת בין שני הסיפורים לפרטיהם במגמה לענות על השאלה מה הוא הנושא של כל אחד משני סיפורים אלו.

[20] דוגמה לשינויים בכינויה של דמות אנונימית במהלך סיפור בהתאמה לשינוי היחס אליה מצד הדמות הראשית בסיפור הבאנו במאמרנו "המלחמות הראשונות בין אחאב ובן הדד - עיונים במלכ"א כ", מגדים טז, אדר ב תשנ"ב, עמ' 96-100.

[21] בסעיף 2 נידונו השינויים שחלו בכינויה של האלמנה בשתי הפסקאות הסמוכות, ועתה נשלים זאת בבדיקת הכינויים השונים שמכונה בנה במהלך של שתי הפסקאות הללו.

[22] רק בפעם האחרונה שכינויו מופיע בסיפורנו, חוזר הילד להיות 'בנה' של אמו: (כג) "וַיֹּאמֶר אֵלֶיהוּ: רְאֵי חֵי בְנֶךָ". שיבה זו לכינוי הראשון מובנת, באשר במשפט זה פונה אליהו אל האם ומתאר את האירוע מנקודת התצפית שלה - שהיא שבה להיות אם לבנה.

[23] הכוונה לדברי רד"ק שהובאו לעיל. וראה גם בדברי בעל המצודות.

[24] "ימים רבים" אלו נמנים מתחילת הוצאת, אולם נראה שצו ה' זה ניתן מייד לאחר החייאת הבן.

[25] מיהו נושא המשפט? הפירוש המיוחס לרש"י פירש שהקב"ה הוא שראה שיש צער בעולם, ועל כן ציווהו ללכת לצרפת "לגלגל הדבר שיחזיר לו מפתח של מטר" כמפורש בהמשך האגדה. אולם אפשר כי אליהו הוא שראה (במשמעות: נוכח) כאן לראשונה שיש צער בעולם ועליו לגלות למקום שיש בו מים. הפסוק בהמשך, הוא צו ה' שבא לחלץ את אליהו מצער זה בצורת.

[26] כמבואר במדרש תהלים למזמור ע"ח: "שלשה מפתחות הן שלא מסרן הקב"ה ביד שליח... וכשרצה הקב"ה נתן להן לצדיקים".

[27] דווקא עתה, כשהחיה את בנה, לא נזכר דבר ה' בפי אליהו בדברו אל האישה, וזו הרי לא שמעה את תפילתו של אליהו אל ה'.

[28] שתי השאלות ששאלנו הובאו בדבריו של ר"מ אלישך.

[29] רש"י לפסוק הראשון בתורה ד"ה ברא אלהים כתב (ומקורו בבראשית רבה יב, טו): "בתחילה עלה במחשבה לבראתו במידת הדין, ראה שאין העולם מתקיים, והקדים מידת רחמים ושיתפה למידת הדין". וכך גם אליהו. בתחילה עלה במחשבתו להשתמש במידת הדין בלבד. בפסקה זו שבה חל המהפך, גילה אליהו לראשונה שאין העולם מתקיים, ועל כן התחיל לשתף בעצמו גם את מידת הרחמים.

[30] כך נאמר בזוהר משפטים (ק"ז, א): "דין אמת עמודא דאמצעייתא" (- זו האמת העמוד האמצעי), ובהמשך שם (ק"ח, ב): "עמודא דאמצעייתא דאיהו כליל דינא ורחמי" (- העמוד האמצעי שהוא כולל דין ורחמים).

[31] כך מבאר פרשן התורה רבנו בחיי את שמו של אליהו (בפירושו לפרשת פינחס, במדבר כ"ה, יב):
 ... נקרא 'אליהו' שהוא כולל שני שמות: דין ורחמים, 'אל' - הוא הדין... יו"ד ה"א וא"ו (- משמו של אליהו) הוא הרחמים והוא השלום, והנה הוא כלול מכח הדין והרחמים... ולכך העניש שר החמישים וחמשי (מל"ב, א') - מכח הדין, והחיה המת - מכח הרחמים. וראה גם בפירושו של ר"מ אלישך לפסוקנו.

[32] דבר זה נכון לא רק בהקשר המצומצם, שבו נבחנו עתה פסקה אחת בסיפור, אלא גם ביחס לנושאו של הסיפור השלם כולו (דבר זה הוסבר לעיל בסעיף 9). ואכן, השינוי שחל באליהו בפסקתנו מביא להחלפת הכיוון של הסיפור כולו: הנביא שנשבע על עצירת המטר ואשר הלך והתרחק מבני עמו וממרכז הממלכה - משומרון, עובר בעקבות השינוי שבפסקה תפנית: הוא שב לשומרון ולאחאב המולך בה, במגמה לפעול להשבת המטר.

[33] אף שלפסוק זה (כב) לכאורה אין מקבילה במבנה הסימטרי, הרי שבעצם נוכחותו הוא מדגיש את העדר התגובה במקום המקביל לו, לאחר הקריאה הראשונה של אליהו אל ה' בפסוק כ. אילו לאחר פסוק כ היה מיתוסף פסוק מעין זה: 'ואין קול ואין קשב כי לא הקיץ הנער' (כעין האמור בכישלון גיחזי להחיות את בן השוממית - מל"ב ד', לא), הייתה ההקבלה הניגודית מושלמת. אלא שאין הכתוב בסיפורנו מעוניין להבליט את כישלון קריאתו הראשונה של אליהו יתר על המידה (שלא כמו בסיפור על גיחזי). הצנעת כישלון הנביא אופיינית לכל אותם מקומות במכלול הסיפורי הגדול (המשתרע על פני הפרקים י"ז-י"ט) שבהם מבצבצת מתיחות בין הנביא למשלחו. אמנם דווקא בנקודות אלו ישנה חשיבות רבה ביותר לזיהוי המתיחות הנסתרת: בהן נמצאת הראיה לוויכוח המתמשך בין אליהו לה', ובהן מתרחשות בדרך כלל תפניותיו הדרמטיות. אלא שה'ויכוח' המתנהל במהלכם של פרקים אלו הוא עניין פנימי ועדין שבין ה' לנביאו, ועל כן כישלונותיו של הנביא וחזרתו מדרכו אינם מובלטים בכתוב, ובכך נשמר כבודו של הנביא. אך יש לכך מטרה נוספת: הוויכוח בין הצדדים אינו מוחלט. יש צד של אמת בדרכו של אליהו, ואף כשהוא חוזר בו, אין זו חזרה מוחלטת. וראה עוד חורב ח' בחלקו האחרון.

[34] מבנה זה אינו מכיל בתוכו את הפסוק הראשון בפסקה (ועל כן אמרנו כי אין המבנה מושלם):

יז וַיְהִי אֶסֶר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּהסְלָה בֶּן הָאִשָּׁה בְּעֵלְת הַבַּיִת
 וַיְהִי סֵלִיו סִזְק מָאד עַד אֲשֶׁרלֹא נוֹתְרָה בּוֹ נְשָׁמָה.

נסה לנמק דבר זה: הפסוק הזה משמש כעין 'מצג' לפסקה, ועל כן הוא נמצא מחוץ למבנה. פסוק זה מציג את הבעיה שתידון בפסקה, בעיה אשר תשמש עילה לבחינתן של שתי מערכות יחסים: זו שבין אליהו לאישה, וזו שבין אליהו לה'. כל ארבע ההקבלות הניגודיות במבנה הסימטרי שבפסקתנו, קשורות לשתי מערכות יחסים אלו, שעברו שינוי מהותי בין חלקה הראשון לחלקה השני. כיוון שנושא הפסקה אינו החייאת הילד כשליעצמה, עובדת מותו אינה חלק מן המבנה הכיאסטי המתאר את שתי מערכות יחסים אלו.

[35] דברים אלו זכו להרחבה ולביסוס במאמרנו "החיבוק הכפול - הסיפור על אלישע והאישה השוממית ופשרו", מגדים יג, תשנ"א, בייחוד בסעיפים ו-ח עמ' 92-94 שם.

[36] השווה לדברי רמב"ן בראשית ב', ז. וראה מה שכתב הרב שעוועל במהדורתו על אודות מקורו של משפט זה.